

GÉNIUSZ MŰHELY 18.

A VERSENY SZEREPE
A VERSENYZŐK ÉLETÉBEN ÉS
AZ EREDMÉNYES VERSENYZÉS
LEHETSÉGES PSZICHÉS ÖSSZETEVŐI

Fülöp Márta

Berkics Mihály

Pinczés-Pressing Zsuzsanna

Magyar Tudományos Akadémia Természettudományi Kutatóközpont
Levelezési cím: MTA TTK Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézet
1117 Budapest, Magyar Tudósok körútja 2.
E-mail: fulop.marta@ttk.mta.hu

Tartalom

Absztrakt.....	3
Bevezető.....	3
Verseny, versengés, tehetség.....	4
Tehetség és verseny.....	5
Versenyek szerepe a tehetségek bevalásában	6
Győzelem és vesztes a tehetségek életében.....	8
A kutatás.....	9
Az interjúvizsgálat résztvevői	10
A kérdőíves felvétel résztvevői.....	10
Az interjúk eredményei	11
<i>A versenyzés iránti attitűd.....</i>	<i>11</i>
<i>Ki motiválta a versenyeken való részvételt?</i>	<i>12</i>
<i>A versenyzés pozitív és negatív hatásai</i>	<i>14</i>
<i>Ajánlaná-e a versenyzést másoknak?.....</i>	<i>21</i>
<i>Az eddigi szakmai eredmények értékelése.....</i>	<i>22</i>
Az Asszociatív Csoportanalízis Technika feladat eredményei	23
A kérdőíves vizsgálat.....	26
<i>A versengéshez fűződő viszony.....</i>	<i>26</i>
<i>A versenyek hatása a versenyzők személyes fejlődésére és társas kapcsolataira.....</i>	<i>26</i>
<i>A versenyek ajánlása másoknak</i>	<i>28</i>
<i>Hogyan alakult a versenyeken részt vettek pályája?.....</i>	<i>28</i>
A versenyzőkre jellemző versengési attitűdök, személyiség- és motivációs tulajdonságok.....	29
<i>A versengési attitűd</i>	<i>29</i>
<i>A győzelemmel és veszteséssel való megküzdés</i>	<i>30</i>
<i>Mentális erő.....</i>	<i>32</i>
<i>Reziliencia</i>	<i>32</i>
<i>Pozitivitás.....</i>	<i>33</i>
<i>Kontingens önértékelés</i>	<i>33</i>
<i>Teljesítménymotiváció és Aspiráció.....</i>	<i>33</i>
<i>Perfekcionizmus.....</i>	<i>34</i>
Eredmények összefoglalása	35
Irodalom	38

Absztrakt

Annak ellenére, hogy a gyakorlatban a strukturált versenyhelyzeteket gyakran alkalmazzuk a tehetségek azonosítására és kibontakoztatására, meglepően keveset tudunk arról, hogy a tehetségek hogyan viszonyulnak ezekhez a helyzetekhez, illetve hogy a versenyek hogyan járulnak hozzá a tehetségek fejlesztéséhez és későbbi bevalásához. Jelen kutatás célja volt feltárni, hogy a részt vevő eredményes, sikeres versenyzők életében milyen szerepet játszott az, hogy gyermek- és serdülőkorban különböző szintű megmérettetésekben vettek részt.

Emellett azt is vizsgáltuk, hogy a veleszületett képességeken túl melyek azok a pszichés tényezők (a versengés iránti attitűd, a győzelemmel és veszteséssel való megküzdés stb.), melyek hosszú távon megalapozhatják az eredményességet. Mindezek mellett a most versenyző, fiatalabb korosztály későbbi, utánkövetéses vizsgálatát is meg kívánjuk alapozni.

kulcsszavak: versenyek, tehetség, eredményes, versenyző, győzelem, vesztes, megküzdés, mentális erő, teljesítménymotiváció, aspiráció, pozitivitás, perfekcionizmus

Bevezető

Hazánkban a tehetséges diákok versenyeztetése komoly hagyományokra tekint vissza. A matematika területén például már a XIX. században olyan tanterven kívüli kezdeményezések álltak a diákok rendelkezésére, mint a KöMaL vagy az Eötvös Verseny, 1923-tól az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny (OKTV), a negyvenes évektől pedig az Arany Dániel Matematika Verseny és a Schweitzer Miklós Emlékverseny (CONNELLY STOCKTON, 2012). A magyar közoktatás és tehetséggondozás azóta is kifejezetten versenyorientált. Egy magyar, japán, amerikai összehasonlító vizsgálatban például azt találták a kutatók, hogy a három országból Magyarországon kínálják a legtöbb versenyt az általános iskolák. Míg a magyar általános iskolások 60%-a vett részt valamilyen versenyben, addig az amerikaiaknak 19%-a, a japánoknak pedig csupán 0,5%-a (FÜLÖP, BERKICS, 2003). Ez jól mutatja, hogy hazánkban a versenyzés a hétköznapi iskolai élet szerves részét képezi, s nem csupán a szűk értelemben vett tehetséggondozásban van szerepe.

A versenyek hazánkban mára a tanulmányok teljes skáláját felölelik. Az utóbbi években egyre népszerűbbé válnak az interdiszciplináris, projektjellegű és csapatversenyek is. A versenykínálatban bekövetkező ilyen változások hatására a versenyek fő célja is bővülni látszik, a tehetségek szelekciója mellett egyre

nagyobb hangsúly helyeződik a fejlesztés gazdagítására, az inkluzív versenyelhetőségek megteremtésére (CONNELLY STOCKTON, 2012).

Verseny, versengés, tehetség

Ahhoz, hogy közelebbről megvizsgálhassuk, hogy pontosan milyen szerepet játszanak a versenyek a tehetséges emberek életében, először is fontos elkülönítenünk a versenyt, illetve a versengés fogalmát, melyet a hétköznapiakban gyakran egymás szinonimáiként alkalmazunk.

A versengés társas összehasonlításon alapul, és egyfajta belső motiváció arra, hogy helyzetünket, teljesítményünket, eredményeinket másokéhoz hasonlítsuk, elhelyezzük magunkat a társaink között felállított hipotetikus rangsorban; azaz az arra irányuló vágy, hogy mi legyünk a legjobbak. Az informális versengésnek nincsenek explicit szabályai, és az eredménye egy belső, nem hivatalos kiértékelés következménye. A versenyzésen ezzel szemben a strukturált összehasonlításon alapuló teljesítményhelyzeteket értjük, amelyeket időnként létrehozhatunk spontán módon is (pl. futóverseny az iskolaudvaron), ám többnyire ezek valamilyen intézményes közeg által megalkotott, világos kritérium- és szabályrendszerrel, valamint külső értékelő testülettel lezajló események, a kritériumok mentén pedig többé-kevésbé objektíven azonosíthatóak a legjobban teljesítők (FÜLÖP, PRESSING, 2011). Jelen tanulmányban elsősorban ez utóbbival, az intézményesült versennyel foglalkozunk, és azt vizsgáljuk, hogy a versenyzésnek van-e feltételezhető hatása az eredményes, elsősorban középiskolás versenyzők későbbi sikerességére, bevéására, illetve hogyan látják ezt maguk a versenyzők.

Szintén fontos tisztázni, hogy kikről is van szó, amikor a tanulmányban tehetségekről beszélünk. A tehetség fogalmával kapcsolatban jelen tanulmányban elsősorban FRANCOIS GAGNÉ (2009) Differentiated Model of Giftedness and Talent (DMGT) modelljére építünk, mely különbséget tesz a veleszületett kiemelkedő képesség (*giftedness/abilities*) és a szigorú értelemben vett tehetség (*talent/competencies*) között. GAGNÉ (2009) modelljében kiemelt szerepet szán annak a *fejldési folyamatnak*, mely során a veleszületett képességekből kibontakozik a társadalom számára is hasznosuló tehetség. A modell szerint egy képesség több kompetencia kialakulásában is szerepet játszhat, a tehetség pedig valójában nem más, mint a különböző területeken megnyilvánuló magas (a népesség felső 10%-ába tartozó) teljesítmény. Szerinte a kiemelkedő tehetség hátterében módszeresen fejlesztett készségek együttese áll, a folyamat eredményét pedig a környezeti tényezők (pl. család, iskola, egyéb fejlesztő közegek), a sors és az intraperszonális tulajdonságok (pl. motiváció, éntudatosság stb.) együttesen befolyásolják. Gagné modelljével összhangban jelen kutatás során is úgy

tekintünk a tehetségre mint egy fejlődési folyamat eredményére. Véleményünk szerint a verseny és a versengés éppen ezen fejlődési folyamat során tehet szert jelentőségre a tehetséges személyek életében.

Saját tehetség fogalmunknak – melyre mint *bevált, jól funkcionáló tehetségre* fogunk utalni – szerves részét képezi, hogy a személy a veleszületett képességekben nyugvó, kifejlesztett tehetségét képes legyen kiemelkedő teljesítményekben realizálni is. A tanulmányban ugyanakkor a tehetség fogalmát némiképp specifikus módon alkalmazzuk, hiszen a vizsgálatunk tárgyát azoknak a magas teljesítményű diákoknak a későbbi sikeressége, eredményessége adja, akik középiskolás éveik alatt regionális, országos vagy nemzetközi versenyeken eredményt értek el. A tehetség ilyen módon való körülhatárolása ugyanakkor kézenfekvőnek tekinthető, főként ha arra gondolunk, hogy a tehetségek azonosításának bevett és általánosan alkalmazott módszere a különböző rangos versenyeken való megmérettetés (DÁVID, FÜLÖP, PATAKY, RUDAS, 2014).

Jelen pályakövetés vizsgálat során arra kerestük a választ, hogy mennyire tekinthető megalapozottnak a versenyek széles körű alkalmazása a tehetségek életében? Mennyire járul hozzá a tehetséges fiatalok későbbi sikerességéhez és beválásához a versenyzési tapasztalatuk? Hogyan viszonyulnak maguk a tehetséges fiatalok a versenyzéshez? Illetve, hogy milyen tapasztalataik vannak ezen a területen?

A vizsgálat ezen kívül azt is vizsgálta, hogy melyek azok a személyiségbeli és motivációs tényezők, amelyek együtt járnak a kiemelkedő versenyeredményekkel, illetve hozzájárulhatnak azok létrejöttéhez. Úgy véljük, hogy Magyarországon, ahol a tehetséges diákok versenyeztetésének komoly hagyománya van (CONNELLY STOCKTON, 2012), kiemelten fontos, hogy választ kapjunk ezekre a kérdésekre.

Tehetség és verseny

Ahogy arra UDVARI (2000) is rámutat, számtalan okunk van feltételezni, hogy a tehetséges fiatalok versenyzéssel kapcsolatos viszonya, tapasztalatai és lehetőségei eltérnek átlagos társaikétól. UDVARI (2000) szerint először is a tehetséges fiataloknak több lehetőségük van a versenyzésre, ahol felmérhetik és fejleszthetik saját képességeiket. Másodsor az eredményes diákok általában több sikerrel is szembesülnek a tanulás során, a versenyekben pedig többször érnek el kiemelkedő eredményt. Harmadrészt a szülők és pedagógusok gyakrabban motiválják a tehetséges fiatalokat arra, hogy részt vegyenek versenyeken.

A különböző szerzők szerint a versenyeknek számos funkciója lehet a tehetséges személyek életében, például a tehetségek azonosításában (BICKNELL,

RILEY, 2012; CAMPBELL, WAGNER, WALBERG, 2000; DÁVID, FÜLÖP, PATAKY, RUDAS, 2014; UDVARI, 2000) és fejlesztésében (DÁVID, FÜLÖP, PATAKY, RUDAS, 2014; KARNES, RILEY, 1996; UDVARI, 2000). KARNES ÉS RILEY (1996) szerint például a versenyek során nem csupán az adott verseny tematikája szempontjából fontos területen gyarapodik a résztvevők tudása, hanem a versenyben mint teljesítményhelyzetben való részvétellel számos személyes és interperszonális kompetencia is fejlődik, beleértve a kreatív problémamegoldást, a kritikus gondolkodást, a vezetői készségeket, a célkitűzést, a személyes autonómiát és a kommunikációs készségeket. CAMPBELL (1992, idézi CAMPBELL, WALBERG, 2011) azt találta, hogy az Intel Science Talent versenyen részt vevő amerikai diákok sikeres szerepléséhez szükségük van olyan készségek magas szintű gyakorlására, mint az időkezelés, forráskeresés- és feldolgozás, kutatás létrehozásához szükséges szervezési készségek, illetve az a fajta fegyelem, amely bármilyen tudományos munka elvégzésének alapfeltétele. Ezeknek a készségeknek hála a valóságban nincsenek vesztesei a versenynek, a győztesekért pedig a legkiválóbb amerikai egyetemek állnak sorba. Az egykori résztvevők között mára több Nobel-díjas és Fields-érmes is található (CAMPBELL ÉS MTSAI, 2000).

A kutatók szerint a konkrét fejlesztésen túl a versenyeken való részvétel arra motiválja a tehetségeket, hogy kihozzák magukból a maximumot (CHEN-YAO, 2011; KARNES, RILEY, 1996; UDVARI, 2000), valamint a versenyek eredményeként kapott (szimbolikus és kézzelfogható) jutalmak megerősítik őket (BICKNELL, RILEY, 2012; UDVARI, 2000). A verseny mint külső motivátor abban is szerepet játszhat, hogy felkeltse a személy érdeklődését egy adott téma vagy terület iránt (OZTURK, DEBELAK, 2008). Emellett szintén többen hangsúlyozzák, hogy a tehetséges diákoknak a versenyeken lehetőségük van arra is, hogy hasonlóan tehetséges, érdeklődő társaikkal találkozzanak, ami mind a társas kapcsolatok, mind a reális önértékelés és énkép kialakítása szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír (CAMPBELL, WAGNER, WALBERG, 2000; GOLDSTEIN, WAGNER, 1993 IDÉZI UDVARI, 2000; OZTURK, DEBELAK, 2008). A versenyeken emellett visszajelzéseket kapnak saját teljesítményükkel, határaikkal kapcsolatban is, ami ugyancsak hozzájárulhat a személyiség egészséges formálódásához (BICKNELL, RILEY, 2012; CAMPBELL ÉS MTSAI., 2000; OZTURK, DEBELAK, 2008).

Versenyek szerepe a tehetségek bevalásában

TERMAN (1954) azt vizsgálta, vajon mi különbözteti meg a később kifejezetten sikeressé vált tehetségeket azoktól a társaiktól, akik hosszú távon kevésbé tudnak élni a képességeikkel. Terman 10 éves kor körül mérte fel az általa vizsgált kohort intelligenciáját, majd mintegy 30 évvel a vizsgálat megkezdése után az

általában azonosított 1000 kiemelkedő intelligenciával rendelkező személyből kiválogatta azt a 150-150, immár középkorú személyt, akik számos változó mentén (pl. legmagasabb iskolai végzettség, foglalkozás, családi állapot stb.) a legsikeresebbnek, illetve a legkevésbé sikeresnek bizonyultak az évek során. TERMAN (1954) számos olyan fontos tényezőt azonosított, melyek együttjárását mutatták a későbbi beválással. A vizsgált mintában különbség mutatkozott a családi környezet jellemzői, pl. az otthon található könyvek száma, az apák és testvérek végzettsége, a szülők válásának alacsonyabb aránya vagy akár bizonyos személyiségjellemzők, pl. a magabiztosság, kitartás, kiválóságra való törekvés tekintetében is a sikeresebb csoport javára.

Terman után más kutatók is igyekeztek megfejtetni, mi kell ahhoz, hogy egy tehetséges gyermekből sikeres felnőtt váljon (CAMPBELL, FENG, 2010). HOWE (2001) szerint az olyan géniuszokat, mint Darwin, Eliot, Faraday vagy a Brontë nővérek, leginkább a másokét felülmúló fókuszáltság, elkötelezettség és drive különbözteti meg, tehetségüket pedig sokéves gyakorlás során bontakoztatták ki. GOLEMAN (1995) szerint a későbbi sikerek a zavaró ingereknek való ellenállás képességével és az impulzív cselekvések elkerülésével függnek össze. A fentiekhez hasonló kutatásokban azonban sokáig nem foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a beválás folyamatában milyen szerepet tölthet be a versenyzés.

Legbehatóbban Campbell és munkatársai (CAMPBELL, WAGNER, WALBERG, 2000; CAMPBELL, WALBERG, 2011) foglalkoznak a versenyek szakmai pályára gyakorolt hatásaival. Szerintük a tehetséges diákok versenyeztetése mögött számos alapvető feltételezés húzódik meg, miszerint a tehetséges gyerekeket a lehető legkorábban azonosítani kell, emellett a versenyekre azért van nagy szükség, mert az iskoláknak rendszerint nem állnak rendelkezésére a megfelelő források és személyre szabott tantervek ahhoz, hogy a tehetséges gyerekeket a képességeikhez illeszkedő kihívások elé állítsák. A versenyeztetés során állításuk szerint nem lesz szükség a tanár vagy a szülő külső nyomására, a versenyek vonzani fogják a kivételes képességű fiatalokat, valamint motiválni fogják a tehetség kibontakozását, korai fejlődését. Végül soron pedig nem csak a tehetséges fiatal és szűk környezete profitál a versenyzésből, hiszen a kifejlődött, *bevált* tehetség hozzájárul a társadalom működéséhez.

Az ő nevükhöz fűződik többek között az „OlympiadStudy” néven híressé vált vizsgálat sorozat is, mely 3 hullámban zajlott (1995, 1998, 2006), és amelynek keretében 345 egykori matematikai, kémiai és fizikai diákolimpikon pályáját vizsgálták meg. A szerzők szerint a diákolimpiák megfelelnek a fentebb felsorolt alapfeltevéseknek és eredményeik szerint jelentős hatással bírnak a résztvevők életére. Az OlympiadStudy során vizsgált minta nagy része a legmagasabb amerikai egyetemeken tanult tovább: csak a Harvardon, az MIT-n, a Princetonon, a U.C Berkley-n és a Stanfordon 275 diplomát szereztek a részt-

vevők, hogy csak a legnépszerűbb intézményeket említsük. A résztvevők összesen 52%-a szerzett doktori címet, ami jóval magasabb arány, mint amit például Terman vizsgálatában találtak, ahol a résztvevők 26,3%-a szerzett doktori címet. Az olimpikonok nagy része a kutatói, egyetemi oktatói pályát választotta (a résztvevők 40%-a). Az akadémiai szférán kívül elsősorban mérnöki-természettudományi, egészségügyi, IT területen és az üzleti szférában dolgoznak az egykori olimpikonok. Campbellék szerint ugyanakkor a pályaválasztásra gyakorolt hatás nem egyértelmű, mivel sokan nem az olimpiai versenyerületükhez szorosan kapcsolódó foglalkozásban dolgoznak jelenleg. A diákolimpikonok nevéhez összesen 8629 publikáció fűződik, a legfiatalabb kohort átlagosan 5,09, a karrierjük korai szakaszában járók 15,86, a középkorú olimpikonok pedig 49,14 publikációt írtak átlagosan az évek folyamán, ami azt jelzi, hogy az átlagos publikációik száma már a karrierjük korai szakaszában meghaladta az amerikai kutatóintézetekben dolgozók átlagát. Ami talán ennél is fontosabb, hogy mind a diákolimpikonok többsége (76%-a), mind a szüleik (70%) úgy nyilatkoztak, hogy a diákolimpia nélkül nem jutottak volna el odáig, ahol jelenleg tartanak. 76% szerint a diákolimpia segítette elfogadni, reálsan látni a tehetségüket, illetve hasonló arányban arról nyilatkoztak, hogy a diákolimpia növelte a továbbtanulással kapcsolatos tudatosságukat is (CAMPBELL ÉS MTSAI, 2000; CAMPBELL, WALBERG, 2011).

Győzelem és veszteség a tehetségek életében

A győzelemmel és veszteséggel való konstruktív megküzdés kulcskérdés, ha arra próbálunk választ adni, hogy vajon hasznos-e versenyre küldeni a tehetséges diákokat, a hosszú távon történő beváláshoz.

A győzelemmel és veszteséggel való megküzdés esetében FÜLÖP (2013) a győzelemhez és veszteséghez kapcsolódó érzelmek és viselkedések három eltérő, de egymással kapcsolatban álló mintázatát írja le. A három mintázat alapvető eltérést mutat abból a szempontból, hogy a személy mennyire hajlandó és képes konstruktívan megküzdenni mind a győzelemmel, mind a veszteséggel, azaz mennyire fog új célokat kitűzni a győzelem után, illetve mennyire lesz képes a talpra állásra, ha veszített.

A leginkább adaptív az úgynevezett *kiegyensúlyozott-megküzdő* mintázat. Az ilyen megküzdéssel jellemezhető személyek a győzelemre örömmel és aktív vációval reagálnak, a viselkedések szintjén pedig az új kihívások keresése, illetve a továbbfejlődés iránti igény lesz jellemző rájuk. Ha veszítenek, akkor szomorúságot és frusztrációt élnék át, ám ezek az állapotok más, aktiváló érzélemmel is társulnak, pl. csalódottsággal, haraggal, idegességgel, melyek megteremtik a

továblblépéshez szükséges energiát. Ők azok, akik vesztes hatására igyekeznek tanulni a helyzetből, és továbbfejlődni. A kiegyensúlyozott versengők figyelme a saját teljesítményükre fókuszál a másik legyőzése helyett. A *narcisztikus-domináns-agresszív* mintázattal jellemezhető személyek a győzelemre éfnelnagyítással reagálnak, azaz növelik az önmaguk és az ellenfél között észlelt távolságot (ők a „legjobbak”, „többek másoknál”), győzelmüknek örülnek, büszkék, ám ez az elégedettség kevésbé hajtja őket új, jobb teljesítmények felé. Vesztes esetén önmagukat leértékelik, energiájuk pedig a győztesrel szemben átélt érzelmekre fordítódik, a talpra állás helyett a győztes iránti harag, agresszió lesz a jellemző, az ellenfelet ellenségként érzékelik. A harmadik mintázat, az *elkerülő-feladó* versengő mintázat a narcisztikushoz hasonlóan kevésbé adaptívnek tekinthető. Ebben az esetben a személy győzelem esetén is leginkább zavarral és szociális óvatossággal válaszol, azaz zavarja, ha győz, fél, hogy emiatt elveszíti a környezete jóindulatát. Ebben az esetben a megküzdése része, hogy a személy kerüli a versenyhelyzeteket, ahol ismét a reflektorfénybe kerülne. Ugyanakkor a veszteséssel való megküzdés is nehézséget jelenthet számára, hiszen ebben az esetben önleértékeléssel reagál, önmagát kevesebbnek érzi. Ehhez az érzelmi reakcióhoz a feladás társul viselkedéses reakcióként, a vesztes nem ösztönzi további fejlődésre, teljesítményre.

A pedagógiai szakirodalom sokáig úgy tekintett a versenyzésre, mint egy az egyén számára veszélyeket rejtő tevékenységre, amelynek során a sikertelen versenyzők negatív érzelmeket élnek át és elveszítik az önbizalmukat. A fentebb leírt megküzdési mintázatok ugyanakkor jól mutatják, hogy mind a győzelem, mind a vesztes lehet konstruktív, ösztönző élmény bizonyos feltételek mellett, és ez szerepet játszhat a versenyeken nyújtott teljesítményben is.

Az itt bemutatott vizsgálatsorozat arra kereste a választ, hogy milyen szerepet játszanak a versenyek a versenyeken részt vevő diákok életében, illetve arra, hogy a sikeres és kevésbé sikeres versenyzők között találhatóak-e olyan személyiség- és attitűdbeli különbségek, amelyek szerepet játszhatnak a kiemelkedő teljesítmény létrejöttében.

A kutatás

A kutatás két nagyobb részből épült fel: egy személyesen, illetve egy – vidéki, valamint külföldön tartózkodó résztvevők esetén – online lebonyolított, félig strukturált interjúvizsgálatból, illetve egy online kérdőívfelvétalből. A feltáró, kvalitatív kutatás célja az volt, hogy részletesen feltérképezzük azokat a mintázatokat, melyek a későbbi online felmérés során nyert, főként kvantitatív adatok értelmezéséhez hozzájárulhatnak.

Az interjúvizsgálat résztvevői

A feltáró interjú vizsgálatban összesen 32 személy, 16 férfi és 16 nő vett részt, akiket egykori tanáraik ajánlottak a vizsgálatban való részvételre. A 32 interjúrésztvevő beválogatásánál fontos szempont volt, hogy rendelkezzenek kiemelkedő versenyeredményekkel, regionális, országos vagy nemzetközi szinten. Az interjúvizsgálatban végül részt vevő személyek átlagéletkora 23,9 év lett (a legfiatalabb résztvevő 17, a legidősebb 40 éves volt), a részt vevő férfiak átlagéletkora némiképp magasabb volt, mint a nőké. Ami a versenyeredményeket illeti, minden résztvevő rendelkezett kiemelkedő versenyeredménnyel. A résztvevők között 4 egykori diákolimpikon, 23 OKTV döntős, 3 innovációs verseny helyezett és egy European Union Contest for Young Scientists helyezett volt, csak hogy a legjelentősebb eredményeket említsük. A résztvevők végzettségei között 5 megszerezett és 4 folyamatban levő PhD-fokozat van (további 5 személy tervezi a PhD-tanulmányait), 4 befejezett Ma/MSc szintű diploma, 5 befejezett BA/BSc diploma, 13 személy érettségivel rendelkezik, 1 személy pedig kora miatt 8 osztályos végzettséggel. Az interjúrésztvevők döntő többsége, 71%-a országos szinten is kiemelkedő középiskolában tanult, 19%-uk területileg kiemelkedő intézményben, és csupán 3 személy járt a különböző rangsorok és saját bevallásuk szerint átlagos vagy átlagos szintet nem elérő középiskolába.

A kérdőíves felvétel résztvevői

A vizsgálatban összesen 584 válaszadó vett részt, de ebből a mintából a jelenlegi elemzésben csak 400 válaszadó szerepel. Úgynevezett illesztett mintával dolgoztunk, vagyis életkor és nem, valamint lakóhely szerint is megfeleltettük egymásnak. 200 eredményes versenyzőt (olyan személyt, aki bevallása szerint részt vett versenyeken, és legalább egy rangos, középiskolai versenyeredménnyel rendelkezik), illetve a kontrollcsoportba tartozó 200 nem eredményes versenyzőt (olyan személyt, aki bár részt vett versenyeken, de nem rendelkezik kiemelkedő versenyeredményekkel) válogattunk be.

A teljes illesztett minta átlagéletkora viszonylag alacsony, 18 év volt. Mindkét csoportban némiképp több nő (62,5%), mint férfi (37,5%) szerepelt. Ez a nemi arány ugyanakkor összhangban van FÜLÖP ÉS BERKICS (2003) eredményeivel, akik szerint mind az USA-ban, mind Magyarországon több lány, mint fiú vesz részt versenyeken. Szintén önmagában is érdekes adat, hogy a nem eredményes versenyzők 200-nál eredetileg nagyobb alampintájában a nemi arány lényegesen kiegyensúlyozatlanabb volt a nők javára, mint az eredményes versenyzők között.

Az interjúk eredményei

A versenyzés iránti attitűd

Az interjúk elemzése során (Atlas.ti 7 szoftver tartalomelemző program) először is arra voltunk kíváncsiak, hogy maguk az egykori versenyzők hogyan viszonyultak gyermek- és serdülőkorukban a versenyzéshez, illetve hogy kinek az indíttatására kezdtek el versenyezni. A megkérdezett egykori versenyzők döntő többsége (32 főből 31) arról számolt be, hogy alapvetően szeretett versenyezni, további egy fő ambivalens viszonyban volt a versenyzéssel.

„Régen sokat jártam gimiben versenyekre, most már ez így kicsit kikopott az életemből, de hát én ezt mindig is nagyon szerettem. Nem tudom, én alapvetően ilyen versengő típus vagyok, ilyen maximalista, úgyhogy én mindig jól éreztem magam ilyen versenyszituációkban.” (20 éves nő)

„Nagyon élveztem őket. Még akkor is, amikor jól elverték engem – hát olyan sose volt, hogy teljesen megszégyenüljek egy ilyen versenyen – de imádtam ezeket.” (28 éves férfi)

„...Most is izgulok, mindig izgulok, de várom is egy kicsit, meg keresem a kihívásokat, kellene, mert hogyha csak otthon ülnék, és nézném a tv-t, és lábat lógatnék, az egyszerűen nem tenne boldoggá. Mert inkább az legyen, hogy jó, kudarcom van, tanulok belőle, minthogy nem is vállalom semmilyen kihívást. Hát szeretem a versenyhelyzeteket.” (20 éves nő)

Érdekes módon a gyermekkori, strukturált versenyekkel szembeni pozitív attitűd 4 személynél ambivalenssé vált a felnőttkorba való átlépéssel. Ők mondhatni kiábrándultak a versenyzésből. Ennek egyik oka az, hogy nem láttak egyértelmű összefüggést a versenyeken való részvétel és a kiemelkedő szakmai eredmény között, illetve hogy azt tapasztalták, hogy a társadalomban nem feltétlenül a kiválóság, hanem az immoralitás az, amivel érvényesülni lehet.

„Én egy időben büszke voltam ezekre a versenyeredményekre, és ennyiben így hozzátartoztak a személyiségemhez, tehát – ezt nehéz megfogalmazni – viszont azóta nagyon sok emberrel találkoztam, kollégákkal különböző egyetemeken, és azt látom, hogy nálam sokkal, összehasonlíthatatlanul tehetségesebb emberek – vagy mert nem volt lehetőségük ezeken a versenyeken részt venni, vagy mert később kezdtek ezekkel a dolgokkal foglalkozni – nem érték el ezeket a helyezéseket. Míg másik oldalról pedig abszolút az én szememben tehetségtelen és tulajdonképpen csak törekvő emberek,

akik mindenféle kerülő úton próbálnak érvényesülni, ők meg sokkal többet értek el, mint én. Úgyhogy most éppen egy olyan fázisban vagyok, hogy abszolút relativizálom ezeknek a versenyeknek az értékét.” (22 éves férfi)

A versengéssel, azaz az informális összehasonlításokkal kapcsolatban jóval megosztottabbak voltak a résztvevők. Az interjúalanyok spontán válaszainak elemzése során 11 személy, a résztvevők mintegy harmada, nyilatkozott úgy, hogy szeret versengeni vagy kifejezetten versengő embernek tartja magát, 10 személy ambivalensen értékelte a versengést, 6 személy pedig kifejezetten negatívan. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a megkérdezett tehetséges fiataloknak inkább a strukturálatlan versengési helyzetek jelentenek problémát, mint a strukturált versenyhelyzetek.

Ki motiválta a versenyeken való részvételt?

Azzal kapcsolatban, hogy ki motiválta a részvételt, esetleg volt-e kényszer a versenyeken való részvétellel kapcsolatban, azt mondhatjuk, hogy a résztvevők döntő többségénél a tanári és szülői támogatás, illetve a diák saját motivációja a versenyben való részvételre összhangban volt, számos esetben pedig éppen a diák volt proaktív a versenylehetőségek felkutatásával, illetve a részvétellel kapcsolatban. 32-ből 29 résztvevő (90%) számolt be arról, hogy általában az említett versenyzéssel kapcsolatos epizódok során ő akart részt venni a versenyeken, 27-en (84%) nyilatkoztak úgy, hogy a szülei is támogatták, hogy részt vegyenek versenyeken, 25-en (78%) pedig valamely tanáruk meghatározó szerepét is említették a versenyzéssel kapcsolatban.

„Nem, nekem ez mindig önmagam. Mindig én voltam az első, aki jelentkezett, hogy én most szívesen megyek.” (20 éves nő)

„Igen, mindig én mentem. Soha senki nem küldött, soha senki nem hergelt és nem is motivált, hanem én voltam az, aki többre vágytam, de ezt ugye mondtam, hogy mindennek az eredője a frusztráció volt, tehát a bizonyítási vágy volt, ami nyilván azóta is borzasztó erősen bennem van.” (31 éves férfi)

„Én soha nem éreztem azt, hogy küldtek volna. Megadták a lehetőséget az iskolában arra, hogy versenyezzünk, és igazából bennem fel se merült az, hogy ne induljak. Mert jól ment a kémia, jól ment a matek, jól ment a fizika, s gondoltam, »hát, miért ne? szeretem az érdekes feladatokat!«. És egy érdekes élmény [...] Nem volt, nem igazán volt [...] Több pozitív

„Élményem volt, mint negatív élményem velük kapcsolatban, úgyhogy soha nem merült fel bennem az, hogy ne mennék.” (30 éves nő)

„Hát, szerintem az, hogy felhívták rá a figyelmemet, az nyilván külső dolog, de igazából nekem otthon mindig meglett volna a lehetőségem arra, hogy nemet mondjak. Tehát tudom, hogy igazából, ha nemet mondtam volna, akkor azt mondják, hogy jó, hát akkor nem.” (33 éves férfi)

A résztvevők inkább csak elszórtan számolnak be olyan versenyhelyzetekről, amelyekben nem önként vettek a részt. Az alkalmanként megjelenő kényszerű részvétel viszont többnyire nem járt intenzív érzelmekkel. A többség – néhány eset kivételével – az inkább tanárok által ajánlott versenyeken is szívesen vett részt.

„Én szerettem menni. Nyilván a tanárok mondták, meg ajánlották, de hogy ilyen kényszer vagy ilyesmi, soha nem volt. Én alapvetően szerettem.” (22 éves nő)

„Hát, vegyesen. Volt, amire küldtek, volt, amire szerettem volna. Például a Diák Olimpia – arra szerettem volna, OKTV-kre is szerettem volna, ami ilyen egyéb verseny volt, megyei verseny vagy egyéb országos szervezésű verseny, azt inkább felajánlották, vagy mondták, hogy vegyünk részt rajta – azok inkább ilyen felajánlás alapon. De szívesen részt vettem rajta.” (22 éves férfi)

A versenyzésre és iskolai teljesítményre vonatkozó állandó, túlzott szülői nyomásról 5 fő számolt be az interjúk során, közülük azonban csak ketten nyilatkoztak expliciten úgy, hogy ez számukra kifejezett terhet jelentett gyermek- és serdülőkoruk során.

„Hát, nem szeretnék veled pszichoanalízist csinálni, de mondjuk nekem a családom olyan, hogy nekem kisgyerekkoromtól kezdve abszolút elvárás volt a versenyzés. Tehát én úgy érzem, hogy nekem olyan a családi légkör, főleg anyukám részéről, az egyik ágon a nagyszüleim abszolút ebbe kényszerítettek bele, akár tudattalan és indirekt módon.” (28 éves férfi)

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a többség kifejezetten szeretett versenyekre menni és motivált is volt a részvételre. Az interjúk nem látszanak alátámasztani a tehetséges diákok kényszerű és túlzó versenyeztetésével kapcsolatos laikus nézeteket. Ugyanakkor természetesen azt is figyelembe kell ven-

nünk, hogy az interjúk mintába a versenyzésben kifejezetten sikeres diákokat ajánlottak egykori tanáraik. A mintavétel torzító hatásait ezért mindenképpen figyelembe kell vennünk az eredmények értelmezésekor.

A versenyzés pozitív és negatív hatásai

Az utánkövetés szempontjából különösen fontos kérdés, hogy hogyan látják a résztvevők, volt-e bármilyen – akár pozitív, akár negatív – szerepe a versenyzésnek az életükben. Ezért az interjúkat abból a szempontból is elemeztük, hogy milyen pozitív funkciókat, illetve milyen negatív következményeket tulajdonítanak a versenyzésnek. Az interjúk elemzése alapján elmondható, hogy a résztvevők jóval több pozitív funkciót említettek (összesen 610) a versenyzéssel kapcsolatban, mint amennyi negatív következményt (összesen 98).

A versenyt elsősorban olyan komplex, több elemből felépülő *motivátornak* tekintik a résztvevők, mely segíti őket, hogy hosszú távon kihozzák önmagukból a maximumot.

„Abszolút lehet szerepe. Jó, fontos; főleg egy bizonyos korosztályban sok pluszt adhat a motivációhoz. A legtöbb embernek hasznára válik az, hogy ha valahogy numerikusan értékelik. Világosan, egyértelműen, hogy hogyan teljesít.” (28 éves férfi)

Olyan izgalmas kihívásként értelmezik, mely a megszerezhető *jutalmak, siker, dicséret, elismerés* és tisztelet révén is hozzájárul a személy teljesítménymotivációjához. Fontos *motivációs* hatást tulajdonítanak a versenyzők a versennyel járó jutalmaknak is, hiszen a különböző oklevelek, utazási lehetőségek, nyereségtárgyak önmagukban is közvetlen megerősítő hatással lehetnek a versenyben sikeres diákokra.

„Akkor, amit így említettem, ez az alapszintű verseny még anno, az nekem abban a korban nagyon meghatározó volt, tehát hogy tényleg a mai napig azok a kis herendi porcelán kis bonbonierek, azok tényleg arra emlékeztetnek, hogy ott azért már ügyes voltam, ott azért azt kaptam. Meg vannak könyvek, egy csomó ilyen jutalomkönyv, amik ott sorakoznak a polcon, és így mindegyikről, mindegyikhez valami történetet tudok kapcsolni, és ez így nagyon jó érzés.” (21 éves nő)

„Szerintem ez az egész versengés, és siker úgy működik, hogy ha valaki egyszer belekerül, akkor megéri a siker ízét, és utána újra és újra bele akar kerülni ilyen versenyhelyzetekbe, hogy sikert érjen el, és hát ez, le-

het, hogy hülyén hangzik, mintha egy ördögi kör lenne, ott van mellette, hogy bármikor veszíthet, de mellette meg ott van a sikerélmény.” (20 éves nő)

A válaszok alapján a személy számára jelentős személyeknek és csoportoknak való bizonyítási vágy szintén fontos eleme a verseny *motiváló* erejének.

„...a [...], aki megadta az elérhetőségét is nektek, ő volt a felkészítő tanárom. Ő volt az, aki nagyon-nagyon bízott bennem, és nagyon biztatott. Ő komolyan hitte azt, hogy én elérhetek valamit és neki is akartam egy kicsit bizonyítani, hogy nem tévedett, hogy nem fog csalódni bennem és aztán végül is ezért is örültem annyira a győzelemnek.” (25 éves nő)

A versenyeknek emellett, úgy tűnik, igen fontos szerepe van abban, hogy *megtanít erőfeszítéseket tenni és küzdeni* egy adott cél érdekében, illetve *alakítja a munkamorált*.

„Szerintem én ezekre elég jól reagáltam olyan értelemben, hogy ez úgy segített mindig kihozni magamból a maximumot, meg nem estem pánikba, hanem oda tudtam koncentrálni és általában viszonylag oldott is tudtam lenni, tehát ilyen maximális problémamegoldó helyzetbe kerültem, tehát ahogyan a legjobban lehet abban a helyzetben viselkedni.” (27 éves férfi)

A verseny funkciói között szintén gyakoriak voltak az olyan válaszok, melyek a versenyek *pályaválasztásban, illetve felvételi folyamatokban betöltött szerepét* hangsúlyozták. A versenyeken elért siker egyértelműen orientációs szerepet tölt be a tehetséges fiatalok életében, és mint ilyen nagyon fontos szerepe van a pályaválasztás folyamatában, az egy adott téma vagy szakterület melletti elköteleződésben. A résztvevők azt is hangsúlyozták, hogy egy adott versenyen elért helyezés számos *új lehetőséget nyitott meg* a számukra, beleértve komoly ösztöndíjakat, az egyetemi felvételt vagy akár jobb munkalehetőségeket. A felvételik gyakori említése abból a szempontból korántsem meglepő, hogy a magyar oktatási rendszerben komoly hagyománya van annak, miszerint a komoly országos vagy nemzetközi versenyeken elért előkelő helyezés automatikus bejutást biztosít az eredményes versenyzőknek gimnáziumi és egyetemi szinten egyaránt.

„Szerintem mindegyik befolyásolta, de mindegyik csak egy kicsit. Tehát én ezeket a versenyeket, mivel én majdnem minden évben voltam valamilyen versenyen, olyan volt, hogy egy évben többször is, [...] és ezek arra voltak

nekem nagyon jók, hogy mindig egy lépéssel továbbvittek a szakmában. Tehát mindig, mindig tanultam valami többet, és nem mondhatnám azt, hogy na, most ez volt az a verseny, amikor aztán minden úgy eldőlt, hanem mindig, minden egyes versennyel kicsit még jobban elköteleződtem a pályám iránt, bővült a tudásom és mindegyik adott valamilyen pozitív visszaigazolást, ami azt mondta, hogy igen, erre érdemes mennem.” (27 éves férfi)

„Talán a spanyol OKTV, mert előtte is tudtam, hogy a nyelvekkel szeretnék foglalkozni, de akkor tudtam, hogy ez az én utam.” (22 éves nő)

„De igen, szóval ez azért büszkeség; és ez tulajdonképpen az egyetlen olyan dolog, amit Magyarországon lehet csinálni úgy, hogy az amerikaiak is felkapják a fejüket. Tehát rengeteg állásinterjún ajánlatokat kapok csak azért, mert látják, hogy diákolimpikon voltam, és jól teljesítettem. Szóval igen, erre büszke vagyok.” (28 éves férfi)

Emellett kisebb arányban, de a résztvevők azt is említették, hogy a versenyek lehetőséget teremtenek a szakmai kapcsolati háló bővítésére is, ami hasznos lehet a továbbtanulás és a későbbi munkavállalás szempontjából szintén.

A válaszok alapján a versenyek a külső elismerések és jutalmak mellett még számos egyéb módon is megerősítő hatással lehetnek a versenyző fiatalokra, hiszen a versenyt sokan alapvetően *élvezetes* tevékenységként írják le, amelyet a tevékenység *örömeért* is érdemes csinálni. A verseny *szórakozás, játék* a tehetséges fiatalok számára, ahol érdekes feladatokkal találkozhatnak, ráadásul gyakran lehetőséget teremt az utazásra is, ami önmagában is motiváló lehet.

„Meg tényleg valahogy így azt az érzést szeretem, azt az izgalmat, ami a verseny előtt van. Tehát ez viszont tényleg valami ilyen adrenalin, vagy valami ilyen belső – vagy ilyen testi, ez ilyen fizikai érzés, ami szeretek; és ami miatt így sokszor kerestem a versenyhelyzeteket.” (24 éves férfi)

„Meg akkor nagy kirándulás volt, hogy mi a faluból, merthogy egy 1600 lelkes falu, ahol mi lakunk, és hogy akkor mi kimozdulunk, és akkor elmegyünk versenyezni. Húúúú!” (20 éves nő)

„Egyszerűen jó érzés; miért ne? Mármint remekül eltöltött idő, sokkal jobb idő, mint amit az ember – mit tudom én – a moziban vagy a tévé előtt el tud tölteni.” (28 éves férfi)

A résztvevők arra is utaltak, hogy a versenyeken való részvétel révén lehetőségük volt *új ismereteket szerezni*, illetve a tárgyi tudás megszerzése mellett a versenyek általában is katalizálták a *fejlődésüket, a tehetségük kibontakozását*. Több válaszadó szerint a versenyek fejlesztő hatása szűkebb értelemben a választott szakmájukra való felkészülésben is megjelent.

„Szerintem mindenképpen volt szerepe, merthogy azzal, hogy a gimnáziumi éveimben többször kellett tanulmányokat írnom, önálló kis kutatásokat csinálnom, azzal viszonylag korán elsajátítottam azt a módszert, azt a szemléletet, amit tulajdonképpen ma is használok. És így nagyon nagy előnyben voltam már egyetemista koromban is a többiekkel szemben, tehát nagyon sok mindent nem kellett nekem elmagyarázni, amit másoknak igen, pl. diplomadolgozat-írás előtt. És így igazából mindent valamivel korábban tudtam megcsinálni.” (27 éves férfi)

„...mindig is úgy tekintettem magára a versenyzésre is, hogy akár győzelem, akár veszteség, hogy ez egy fejlődés és hogy akár veszítek, akár győzök, ezzel jobb lehetek vagy jobb leszek.” (25 éves nő)

A résztvevők több mint a fele azt is fontos funkcióként említette, hogy a versenyek lehetőséget teremtettek arra, hogy *rutint szerezzenek a téttel járó teljesítményhelyzetekben*, ahol mások értékelik őket vagy esetleg másokkal vetélkedve kell szűkös erőforrásokat (pl. egy díjat, pozíciót) megszerezniük. Emellett majdnem 40%-uk utalt arra, hogy a versenyek során kifejezetten az ilyen megméretetésekkel járó stressz kezelését tanulták meg, ami által képessé váltak a későbbiekben nyomás alatt is teljesítményt nyújtani.

„Az persze jó volt, hogy, hogy mire eljutottam mondjuk az egyetemig, és odáig, hogy munkakeresés, addigra azért már sok versenyen vagy sok versenyhelyzetben voltam, mert kicsit hozzászoktam. Én szerettem mindig is ezeket a verseny előtti időszakokat, amikor jó ideges voltam, mert ez hosszú távon azért jót tesz az embernek, mert az idegesség az idővel majd elmúlik, és az, hogy az ember tudja kezelni, az nagyon fontos.” (25 éves nő)

A versenyeknek az *egészséges önértékelés és önbizalom kialakításában* is fontos szerepe lehet. Amellett, hogy a versenyeken elért siker növelheti a résztvevők önbizalmát, illetve egyfajta pozitív identitást is adhat a csoporton belül, a versenyeredmények bizonyítékuul szolgálhatnak a saját képességeikről önmaguk számára is. Mindemellett a válaszokban egyértelműen utalnak arra is, hogy

a vereségek és győzelmek váltakozása során volt lehetőségük megtanulni reálisan értékelni saját és mások teljesítményét is.

„Ez még nyilván olyan szempontból elég meghatározó, hogy nem állt mindig túl jó alapokon az önbizalmam, meg voltak kérdéseim az egyetemmel kapcsolatban, hogy így hogy állom meg a helyemet..., és hogy ez mindig egy olyan pont volt, hogy én igazából meg tudom állni a helyemet. Így egy kicsit megerősített, úgyszólván mondjuk emiatt fontos volt.” (24 éves nő)

A versenyek jelentősek abból a szempontból is, hogy közösségi élményt nyújtanak a résztvevők számára. A tehetséges fiatalok ezeken a megmérettetéseken új ismerősökre, barátokra tehetnek szert, illetve találkozhatnak hasonló érdeklődésű és képességű társaikkal. Az évről évre ismétlődő versenyek arra is lehetőséget kínálnak a résztvevőknek, hogy akár életre szóló barátságok szülessenek. A fentiek kifejezetten fontos hozzáadott értéket jelenthetnek azoknak, akik képességeiket, illetve a választott témájukat tekintve kilógnak a hétköznapi szociális közegükből.

„És ilyen érdekes emberekkel lehetett találkozni, tehát Nobel-díjasokkal, ott volt a többi hallgató. Gyakorlatilag van olyan versenytársam, akivel azóta is tartom a kapcsolatot. Sőt, olyat is tudok, aki ennek a haveromnak a párja most, az egy norvég leányzó volt, akit ugyanarról a versenyről ismert. Tehát így ez volt a szociális vonzata ennek a dolognak.” (33 éves férfi)

„Meg tényleg voltak az olyan versenyek – amiket az előbb is mondtam –, hogy akárhányadik lettem volna, olyan jó fej emberekkel találkoztam, meg olyan jó volt a közösség, hogy nem is érdekelt, hogy hányadik leszek.” (24 éves nő)

A versenyekkel kapcsolatban szintén nagy számban születtek olyan válaszok, melyekben arra utaltak a résztvevők, hogy a versenyek lehetőséget teremtenek saját képességeik lemérésére. A versenyek olyan megmérettetésként szolgálnak, melyek során megismerhetik a saját határaikat, a pozitív és negatív visszajelzések pedig megmutatják, hogy jó úton haladnak-e, érdemes-e az adott területtel foglalkozniuk.

„Tehát hogy mérettessem meg magam, nézzük meg, hogy [...], így derül ki, hogy tényleg ebben jó vagyok, ebben meg annyira mégsem, mint mond-

„juk a szorobánnál. És így talán meg is tudjuk találni azt a vonalat, amin érdemes elindulni, hogy na, ez az, ami akkor a legjobban megy, és akkor arra érdemes időt szánni.” (22 éves férfi)

A résztvevők egynegyede utalt rá, hogy a versenyek lehetőséget teremtettek arra, hogy megtanulják kezelni a veszteséget. A győzelemmel való megküzdés elsajátítása azonban ennél jóval kisebb arányban (az interjúalanyok egytizede) jelent meg, annak ellenére, hogy hasonlóan fontos pedagógiai cél lenne a versenyzés során.

„...sokszor, nagyon sokszor előfordult, hogy veszítettünk vagy vesztettem. És hát ezzel megküzdni, és ezt megemészteni, és ebből aztán tovább építkezni, meg ebből a legjobbat kihozni, saját magad számára ebből előnyt kovácsolni, ez egy nagyon nehéz dolog. És szerintem, ezt nem lehet másképp megtanulni, csak úgy, hogy ha kipróbálsz magad, hogy ha versenyzel és nekifutsz. És akkor jön a kudarcc. És a kudarccal megbirkózni, az mindenképp egy olyan dolog, amit én ebből tanultam meg. És azt gondolom, ez nagyon fontos, mert az életben biztos fognak még érni kudarccok, meg érnek is. És ha azzal nem tud az ember dűlőre jutni, akkor az azért nagy gond.” (22 éves férfi)

A résztvevők még a fentiekben túl számos kompetenciaterületet említettek, melyekben fejlődhetnek a versenyek által, ezek azonban már kevésbé képeznek koherens kategóriát. Ilyen kompetenciák többek között az időkezelés, a hatékony tanulás, a prezentációs készségek vagy az együttműködés.

A versenyzés egyfajta alternatív megküzdési módként, figyelemelterelésként is szolgálhat az otthoni, illetve az egyéb társas problémákkal (pl. kiközösítéssel, mozaikcsalád-helyzettel, szülők válásával) szemben. Ezen funkció megjelenése a valamilyen szempontból nehezített vagy hátrányos helyzetű tehetségekkel foglalkozó szakemberek számára szolgálhat fontos üzenettel.

„Például arra kellett, és ezt tudom, [...] hogy amikor én 12.-es voltam, nekem akkor váltak a szüleim, abban az évben. És az nekem, hogy így legyen valami, amivel így elfoglalom magam, és valami ilyen pozitív izé, amire rá tudom irányítani a figyelmemet, az biztos, hogy nagyon-nagyon fontos volt. Ezt tudom, hogy ez ilyen szempontból fontos volt.” (26 éves férfi)

A pozitív funkciók mellett számba vettük azt is, hogy milyen negatívumokat kapcsolnak a résztvevők a strukturált versenyeken való részvételhez.

A verseny említett negatív következményeit 2 fő csoportra oszthatjuk: 1. azok a negatív következmények, melyek a személy másokkal való kapcsolatát érintik, illetve 2. melyek a személyt közvetlenül érintik. Amellett, hogy a negatív következmények száma meg sem közelíti a pozitív funkciókét, az is kifejezetten szembetűnő, hogy a legtöbb negatívum valamilyen módon a győzelemhez kapcsolódik (pl. a győztest önteltnek látja a környezete, eltávolítja a siker másoktól, esetleg ő maga értékeli túl az elért eredményeit, stb.). Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy a résztvevők 56%-a kifejezetten arra törekszik, hogy szerény győztes benyomását keltse, és ennek érdekében akár el is rejti sikereit, győzelmeit kortársai elől, további 34% pedig a győzelemre zavarral és az ünneplés elkerülésével reagál.

„...tehát volt egy idő, amikor elújságotam a sikereimet baráti társaságban, és nagyon sokan – bár nem annak szántam – fennhéjzásnak érezték, azért, mert nagyobb sikerek voltak, mint amit ők tudtak felmutatni. És hogy én lenézem őket, merthogy nekik, mit tudom én, sikerült megírni a házi feladatot, nekem meg sikerült megnyernem egy országos versenyt. És amikor összeültünk sörözni, akkor nagy volt a kontraszt, és meg kellett tanulnom, hogy nem beszélek róla, adott esetben meg nem hozom fel. Ne hozzak mást kellemetlen helyzetbe azáltal, hogy nekem valami sikerült, és néha el kell titkolni a sikert azért, hogy ne hozzuk kellemtelen helyzetbe a másikat, akivel együtt vagyunk. És ezt meg viszont meg kell tanulni kezelni.” (25 éves férfi)

„A fiúk közt nagyon sokaknál nyilván még cikizés is ment, tehát, hogy: »Á, az aztán mindent tud, az aztán stréber, ő aztán elmegy minden versenyre!«” (19 éves férfi)

A kapcsolatokra a fentiekén túl az is negatív hatással lehet, hogy a versenyekre való felkészülés rengeteg időt igényel, amely nem csupán az általában vett szabadidő, de értelemszerűen a kortárs kapcsolatok rovására is megy.

A negatív következmények között említették a saját eredmények túlértékelését és a megnövekedett egót. Emellett a túlterheltséget; a negatív stresszt és szorongást, a motivációra kifejtett negatív hatást (pl. hogy mind a győzelem, mind a túl sok kudarc csökkentheti a motivációt).

„Az első nagy győzelmem, az a gimiben a Mindentudós volt. Ott TV-ben szerepeltünk, meg ilyen-olyan interjúk voltak utána; és az egyértelműen olyan volt, hogy »na én többet szeretnék! Kicsit el is bíztam magam...,

tehát elég nagyképű lettem akkor, és utána viszont hozzá kellett fejlődnöm a nagyképűséghez.” (25 éves férfi)

Ajánlaná-e a versenyzést másoknak?

A kérdés, hogy ajánlaná-e másoknak a versenyzést különösen jól megvilágította a résztvevők versenyzéssel kapcsolatos attitűdjeit.

Az eredmények szerint közülük összesen 27-en igennel feleltek a fenti kérdésre. Ám míg néhányan gondolkodás nélkül a verseny hasznossága mellett tettek le a voksukat, többen csak különböző feltételek mentén ajánlanák csak a versenyzést. Ezen feltételek (dimenziók) közül a leggyakrabban az adott személy érdeklődését/motivációját (28%), illetve személyiségét (pl. hogy hajlamos-e a szorongásra, 19%) említették a résztvevők.

„Persze, igen. Hát, mint ahogy mondtam, szerintem ez az egyetlen mód arra, hogy az ember valami többletet is tanuljon, és hogy próbára tehesse magát, és fejlessze magát.” (19 éves férfi)

„Igen. Igen... Úgyhogy nagyon-nagyon ajánlanám mindenkinek, meg nagyon támogatnám, hogy menjenek, és próbálják ki magukat a diákok. Mert ha sikertelenség-élményük is van, akkor is látják, jó, ebben nem jött össze, akkor keressenek mást, és akkor legalább tudják, hogy jó, a matek nem jött össze, akkor elmegegyek angoltól...”

„Igen, ajánlanám, de ez nagyon személyiségfüggő. Mert aki például nem szívesen versenyez – csak mondjuk a tanára vagy a szülője azt mondja, hogy versenyezzen –, annak nem igazán mondanám, mert az valószínűleg nem csak saját maga miatt csinálja. És hogyha rossz tapasztalata lesz, akkor lehet, hogy valaki nem olyan erős jellem, és nagyon megcsömörlik a kudarctól, vagy nem tudja éppen feldolgozni, és emiatt később gátlásos lesz, mondjuk... De alapvetően szerintem mindenkinek jó lenne. Mindenkinek van valami olyan rész, ami érdekli: – legyen az akár sport, vagy bármilyen tantárgy –, hogy abban próbálja ki magát; lehet, hogy nem fog neki nagyon tetszeni, de ez egy jó visszajelzés, hogy mennyit tud így a kortársaihoz képest.” (20 éves nő)

Érdekes módon 5 személy arra is utalt, hogy még annak is érdemes lenne ki-próbálnia magát, aki amúgy nem kifejezetten szeret versenyezni, hiszen ezáltal

fejlődhet, és megtapasztalhatja, hogy a számtalan versenytípus közül neki melyik okoz örömet, pozitív élményt, melyikben tudja jól fejleszteni a képességeit.

„Hát én ajánlanám, de annyira úgy látom, hogy vannak, akikre pozitív hatással van, de vannak, akikre teljesen negatív hatással van. De azt mindenféleképpen ajánlanám, hogy mindenki próbálja ki. Mert csak akkor fogja megtudni, és ne csak egyszer persze, hanem többször, több téren, hogy meglássák miben jók igazán, mert csakis így lehet megtalálni azt a területet, amiben lehet fejlődni. Úgyhogy én ajánlanám.” (20 éves nő)

Az eddigi szakmai eredmények értékelése

A vizsgálat egyik fő kérdése persze az volt, hogy mennyire tekinthetőek sikeresnek az egykori versenyzők. Az egyes személyekkel lefolytatott interjúk alapján a résztvevők döntő többsége (28 személy, 88%) objektív mércével mérve kifejezetten sikeresnek mondható a saját szakterületén. A kategóriába sorolás során akkor ítéltünk sikeresnek egy személyt, ha korának megfelelően halad(t) a tanulmányaiban, és magas presztízssű intézményben tanul(t); esetleg már tudományos fokozatot szerzett és/vagy elnyert kiemelkedő ösztöndíjat, pályázatot, ha magas presztízssű munkahelyen dolgozik (idősebbek esetén), ha vannak a szakterületén kiemelkedő eredményei, vagy ha szubjektíve, általánosságban elérte kitűzött céljait. Kevésbé/mérsékeltlen sikeresnek ítéltünk egy személyt akkor, hogy ha tanulmányaival elmaradt, nem a korának megfelelően halad; többszöri szakváltás, elhúzódo bizonytalanság jellemzi a pályaválasztását, ha a szakterületén vannak kisebb sikerei, de nagy átütő eredményei nincsenek; ha a választott pályáján nem tud(ott) elhelyezkedni tartósan.

A versenyek fentebb felsorolt számos pozitív funkciója tükrében valószínűsíthetjük, hogy az eddigi sikeres karrierutakban a versenytapasztalatoknak is szerepe lehet. Ezt néhány résztvevő explicit módon is megfogalmazta az interjúk során:

„Nem arról van szó, hogy hiszek a sorsban, de azt gondolom, hogy a versenyeknek köszönhetően jutottam el idáig, és ha egymás mellé rakjuk a történeteket, mint hogyha ez egy ilyen szépen megkomponált folyamat lett volna, hisz volt a szerencsétlen kis L., aki versenyzett egy [...] versenyben, bejutott a középiskolába, aztán jött ugye az Innovációs Verseny, annak segítségével tudtam [...] -re elmenni tanulni. Aztán most, a mindennapok során versenyzek a nagyokkal, és így tudok sikereket elérni, jó fizetést elérni, tehát azt gondolom, hogy nyilván a hozzáállásomon túl a versengés is sokat számított abban, hogy idáig eljutottam.” (31 éves férfi)

„Én mindenképpen pozitívan tekintek a versenyre, én szerettem is versenyezni, és ha voltak is negatív pillanatok, hosszú távon csak a pozitív következményeit látom, csak a pozitív hatásait...” (25 éves nő)

Amellett, hogy mi magunk kategóriába soroltuk a résztvevőket a sikeresség szempontjából, az interjúk során őket is megkérdeztük azzal kapcsolatban, hogy mennyire elégedettek az eddigi pályájukkal. A válaszok alapján 75%-uk (24 fő) összességében elégedett és pozitívan értékeli azt, amit eddig elért, és mindössze 12%-uk (4 fő) mérsékelten, 9%-uk (3 fő) kevésbé vagy egyáltalán nem elégedett.

A tartalomelemzés eredményei mellett a vizsgált tényezők közül külön figyelmet érdemel az elért tudományos fokozatok száma, hiszen ez olyan tényadat, mely által a vizsgált mintát a korábbi, nagyobb ívű vizsgálatokhoz is tudjuk viszonyítani. Az interjúvizsgálatban részt vevők közül jelenleg 16%-nak van PhD-fokozata, a minta viszonylag alacsony átlagéletkorát figyelembe véve azonban nem elhanyagolható ez az arány. Ha a folyamatban lévő és a tervezett doktori tanulmányokat is figyelembe vesszük, ez az arány várhatóan a következő években 30–45% közelébe emelkedik majd.

Az Asszociatív Csoportanalízis Technika feladat eredményei

Mind a kvalitatív interjúvizsgálat, mind az online kérdőívek esetén első lépésként asszociációs feladatot végeztünk a résztvevőkkel az *Asszociatív Csoportanalízis Technika* (AGA) módszerével. Az AGA-módszer Szalay és munkatársai (SZALAY, BRENT, 1967; SZALAY, DEESE, 1978) nevéhez fűződik, és korábbi tapasztalataink (FÜLÖP, 2013; PINCZÉS-PRESSING, FÜLÖP, 2013) alapján remekül alkalmazható a fogalmakhoz társított szubjektív jelentések mély és komplex megismerésére. A papír-ceruza eljárás lényege, hogy a résztvevőknek egy perc áll rendelkezésükre, hogy bármilyen asszociációt, ami a hívószóval kapcsolatban eszükbe jut, leírjanak. A kapott asszociációkat az elemzési eljárás során súlyozzák és kategorizálják, aminek hála a kutatók összetett képet nyerhetnek egy adott fogalommal kapcsolatos szubjektív jelentések rendszerére vonatkozóan.

A célunk az volt, hogy a versenyzéshez szorosan társuló fogalmak szubjektív jelentését megismerjük, valamint az, hogy megvizsgáljuk eltérő szubjektív jelentést fűznek-e ezekhez a fogalmakhoz a kiemelkedő eredményt elérő és a kiemelkedő eredményt el nem érő válaszadóink.

Három hívószót alkalmaztunk random módon: versengés, győzelem és veszteség. Az eredményes és nem eredményes csoport asszociációiból létrehozott

kategóriák összsúlyait összehasonlítottuk, hogy feltárjuk van-e különbség abban, hogy a két csoportnak mi jut eszébe a vizsgált három fogalomról.

Az asszociációk közül az elsőként szereplők kapták a legnagyobb súlyt (mivel ezek jutottak először a megkérdezettek eszébe, feltételezhető, hogy ezek fontosabbak számukra a hívószó által megjelenített fogalommal kapcsolatban), az utánuk következők pedig egyre kisebbeket. Az összegzett súlyok összehasonlításában tehát az asszociációk gyakorisága mellett az az egyáltalán nem mellékes szempont is megjelenik, hogy az adott asszociáció elsőként vagy az elsők között vagy pedig csupán később, az asszociációs feladat vége felé jutott a megkérdezettek eszébe.

Az eredményes versenyzők mindhárom fogalom esetében valamivel több asszociációt írtak, így náluk az összes asszociáció súlyozott összege is nagyobb volt, mint a nem eredményes versenyzőknél: a „versengés” esetében $4191 > 3653$, a „győzelem” hívószóra $4355 > 3825$, a „vesztés” fogalma esetében pedig $3665 > 3397$.

A „versengés” szóra adott asszociációk összesen tizenkét kategóriába voltak sorolhatók (nem számítva az „egyéb” kategóriát). Mindkét csoportban a legnagyobb súllyal a motivációhoz, illetve a versengés eredményéhez (a győzelemhez és a veszteséghez) kapcsolható tartalmakat említették a résztvevők, de a versengés területei, illetve a negatív és pozitív érzelmi állapotok is előkelő helyen szerepelnek.

Az, hogy mindkét csoportban, az eredményes és nem eredményes versenyzők esetében is a legnagyobb jelentéstartalom, amit a versengéshez kapcsolnak a motiváció, valamint az, hogy a győzelem/vesztés kategórián belül mindkét csoport esetében döntően a győzelemre és nem a veszteségre utaló szavak dominálják az asszociációs mezőt, arra utal, hogy a versengés jelentéstartalma mindkét csoport számára alapvetően pozitív. Ha korábbi vizsgálatok eredményeivel hasonlítjuk össze ezeket az adatokat, olyanokkal, amelyeket nem válogatottan kiemelkedő képességű egyetemistákkal végeztünk (FÜLÖP, 2013), akkor jól látható a különbség. Az utóbbi csoportban a vezető jelentéstartalom a negatív érzelmek (18% szemben az eredményes 12%-kal és a nem eredményes 14%-kal), a motiváció pedig mindkét csoportban nagyobb részét fedi le a jelentésnek, mint az átlagos egyetemisták esetében (eredményesek: 28,5%; nem eredményesek: 22%; átlagos egyetemisták: 15%).

Az eredményes és a nem eredményes versenyzők között is voltak különbségek. A súlyokat és így a kategóriákat Fisher-egzakt próbával hasonlítottuk össze. A versengésre nagyobb súllyal említették az eredményes versenyzők, mint a nem eredményesek a *motivációval és ambícióval* kapcsolatos kifejezéseket ($1194 > 798$, $p < ,0001$) – ide olyan asszociációk tartoztak, amelyek az erőfeszítésekre, a fejlődésre, a célokra, a motivációra és a teljesítményre vonatkoztak.

Az eredményesek többet említették a *pozitív érzelmeket és állapotokat* (383 > 279, $p = ,0182$) – pl. izgalom, öröm, büszkeség, szórakozás, olyan asszociációkat, miszerint *a versengés az élet része* – (90 > 10, $p < ,0001$) pl. élet, életpálya, a dolgok rendje, *moralitással kapcsolatos* kifejezéseket (83 > 20, $p < ,0001$) – pl. fair play, szabályok, igazságosság, kivételezés, valamint az *evolúciós* (48 > 16, $p = ,0006$) kifejezéseket, pl. dominancia, túlélés, rangsor. A nem eredményes versenyzők ugyanakkor nagyobb súllyal asszociáltak olyan tartalmakra, mint például *győzelem és vereség* (717 < 815, $p < ,0001$) – érdekesség, hogy a nem eredményes versenyzők nem csupán a vereségre asszociáltak relatíve nagyobb súllyal, hanem a győzelemre is. Nagyobb súllyal asszociáltak *negatív érzelmekre és állapotokra* (496 < 502, $p = ,012$) – pl. stressz, feszültség, fáradtság, nyomasztó és *proszociális tartalmakra* (108 < 165, $p < ,0001$) – pl. barátság, csapatszellem, segítség, valamint *szinonimákra* – pl. verseny, kompetíció, rivalizálás.

Ahogy látható, a versengés hívószóval kapcsolatban kapott eredmények részben az interjúvizsgálat eredményeit is megerősíteni látszanak, miszerint mind az eredményes, mind a nem eredményes versenyzők alapvetően komplex motivációs „eszközként” tekintenek a versengésre, de az eredményes versenyzők még inkább. Ugyanakkor még a nem eredményes versenyzők is kevesebb negatív érzelmeket és több pozitív érzelmeket sorolnak fel, mint az átlagos magyar egyetemisták.

A „**győzelem**” hívószóval a legnagyobb arányban mindkét csoport *pozitív érzelmeket* asszociált. A második leggyakoribb kategóriába azok a válaszok kerültek, melyek egyfajta *eredmény orientációt* jelenítenek meg, azaz kifejezetten a verseny eredményére, hozadékára vonatkoznak, legyen az valamiféle kézzelfogható vagy szimbolikus nyereség, vagy akár személyes fejlődés. Ez a kategória úgy véljük, nagyon jól rávilágít arra, hogy az egyes csoportokban mire irányul a figyelem a győzelem során. A harmadik legnagyobb kategória, bár eltérő arányban, de mindkét csoportnál a győzelemhez kapcsolódó lehetséges okokat, *attribúciókat* tartalmazza, de a résztvevők viszonylag nagy arányban említették a versengés/győzelem *területeit*, illetve a *saját és a társas környezet* győzelem következményeként adott *reakcióit* is.

Az eredményes versenyzők a győzelemmel kapcsolatban nagyobb súllyal említették a *belső attribúciókat* (648 > 308, $p < ,0001$) – pl. kitartás, motiváció, ötlet, hit, tudás, valamint a *versengéssel kapcsolatos területeket* (365 > 252, $p = ,0022$) – pl. iskola, sport, olimpia, munka; ezen belül az eredményesek nagyobb súllyal asszociáltak az oktatásra. Ugyanakkor a nem eredményesek említették nagyobb súllyal az *érzelmeket általában* (1542 < 1474, $p = ,0035$), túlnyomó többségben pozitív érzelmeket – pl. öröm, boldogság, büszkeség, elégedettség, *szinonimákat* – pl. bajnok, nyereség, victory, valamint harccal kapcsolatos kifejezéseket – pl. háború, csata.

A „vesztés” szóval kapcsolatos asszociációk között nem meglepő módon a negatív érzelmi állapotok szerepelnek az első helyen mindkét csoportnál. Őket az eredményes versenyzőknél a vesztes élményével való megküzdés (főként az aktív megküzdés és leginkább az ismételt erőfeszítés és a vesztes utáni talpra állás), a nem eredményes versenyzőknél pedig a vesztes szinonimáit összesítő kevésbé összetett kategória követi. A válaszok között még szintén nagyobb (de eltérő) arányban szerepel a vesztes lehetőségként való értelmezése, a vesztes mögött feltételezett attribúciók, illetve a vesztes területei.

Az eredményes versenyzők a nem eredményesekhez képest nagyobb relatív súllyal asszociáltak a veszteséssel kapcsolatban az *aktív megküzdésre* ($655 > 313$, $p < ,0001$) – pl. újrakezdés, kitartás, újratervezés, de a *passzív megküzdésre* is – pl. elfogadás, beletörődés, elkerülhetetlen, a *vesztés mint lehetőséggel* kapcsolatos kifejezésekre – pl. tapasztalat, tanulság, tanulás, fejlődés, valamint ők nagyobb súllyal említették a *társas támogatást* – pl. barát, családtag, beszélgetés. Ez azt sugallja, hogy amellett, hogy a vesztes az eredményes csoport számára is megterhelő érzelmi élmény, ők a kevésbé eredményesekhez képest inkább képesek konstruktívan értelmezni és kezelni azt.

A kérdőíves vizsgálat

A versengéshez fűződő viszony

Az eredményes versenyzők a kérdőíves vizsgálatban versengőnek vallották magukat (ötfokú skálán 3,63-as átlag) míg a nem eredményes versenyzők versengőnek is meg nem is (ötfokú skálán 3,10). A két csoport közötti különbség szignifikáns volt ($3,62 > 3,10$ ($SD = ,89$, ill. $,91$), $F(1) = 27,953$, $p = ,000$).

A versenyek hatása a versenyzők személyes fejlődésére és társas kapcsolataira

Saját fejlesztésű tételekkel, egy ötfokú skálán azt is vizsgáltuk, hogy a versenyzők mennyire tulajdonítanak pozitív, előrevivő hatásokat a versenyzésnek a saját fejlődésük illetve társas környezetük reakciói szempontjából. A 2 x 200 fős illesztett minta válaszáinak az elemzése alapján mind az eredményes, mind a nem eredményes versenyzők a versenyeknek elsősorban a személyes fejlődésükre vonatkozó hatását hangsúlyozták. Mindkét csoport a legfontosabbnak a motiváló hatását tartotta, de mind az eredményes, mind a nem eredményes versenyzők pozitívan állították, hogy a versenyeken való részvétel megerősítette az érdeklődésüket az adott terület iránt, növelte a képességeikbe vetett hitet, növelte a teljesítményüket, növelte az önértékelésüket és új lehetőségeket nyitott számukra.

Az eredményes versenyzőknek minderről még pozitívabb véleménye volt, mint a nem eredményeseknek.

Az eredményes csoport tagjai egyértelműen pozitívan és a nem eredményeseknél pozitívabban nyilatkoztak a versenyzésük szülei és tanárai véleményére gyakorolt hatásáról is. A versenyzés véleményük szerint növelte mind szülei, mind tanárai irántuk való megbecsülését. Ezzel kapcsolatban a nem eredményes versenyzők inkább semlegesek voltak.

A versenyzés kortársakra gyakorolt hatása esetében egyik csoport sem foglalt pozitívan állást. Mindkét csoport tagjai a legkevésbé azzal értettek egyet, hogy a versenyzés növelte a társaik közötti népszerűségüket és egyetértésükben nem is volt különbség.

Érdekes, hogy a versengés a nem eredményes versenyzőknek gyakorlatilag ugyanúgy ad hitet és önértékelést, mint az eredményeseknek. Ezen kívül jó hatással van a motivációjukra, érdeklődésükre és teljesítményükre, sőt, még új lehetőségeket is megnyit számukra – persze nem annyira, mint az eredményeseknél, de azért egyértelműen inkább igen, hiszen ezeknek a válaszoknak az átlagai is szignifikánsan különböznek a skála közepétől, azaz a semleges, 3-as választól. A tanároktól, a szülőktől és a társaktól kapott megbecsülés, valamint a társak közötti népszerűség és a pályaelkötelezettség növekedése már kevésbé jellemző a nem eredményes csoportban. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy még ezek átlaga is a „jellemző is, meg nem is” kategóriába esik (tehát nemet se mondanak rá), és mindössze egyetlen esetben találtunk olyan átlagot, mely szerint a versenyzésnek határozottan nem volt pozitív hatása (a nem eredményes versenyzők inkább vélték úgy, hogy a versenyzés nem változtatta meg a pályaválasztásukat).

1. táblázat. A versenyzés hatásai – eredmények a 2 X 200 fős mintán

Tétel	E	NE	E-NE	t(392)	p
Növelte a motivációm.	4,12	3,90	0,22	2,537	,012
Megerősítette az érdeklődésem az adott terület iránt.	4,10	3,62	0,48	4,372	,000
Növelte a képességeimbe vetett hitemet.	4,08	3,80	0,28	2,847	,005
Növelte a teljesítményemet.	4,01	3,73	0,28	2,826	,005
Növelte az önértékelésem.	3,82	3,59	0,23	2,114	,035
Új lehetőségeket nyitott számomra.	3,75	3,27	0,48	4,044	,000
Növelte a tanárim irántam való megbecsülését.	3,74	3,06	0,68	5,980	,000
Növelte a szüleim irántam való megbecsülését.	3,35	3,02	0,33	2,741	,006

Tétel	E	NE	E-NE	t(392)	p
Elkötelezetté tett egy meghatározott pálya iránt.	3,31	2,80	0,51	3,833	,000
Növelte a társaim irántam való megbecsülését.	3,05	2,87	0,18	1,577	n.s.
Megváltoztatta a pályaválasztásommal kapcsolatos célkitűzéseimet.	3,01	2,40	0,61	4,535	,000
Növelte a népszerűségemet a társaim között.	2,87	2,80	0,07	,572	n.s.

E: eredményes; NE: nem eredményes

A versenyek ajánlása másoknak

Az interjú vizsgálat mellett a kérdőíves vizsgálatban is megkérdeztük azt is, biztatná-e iskoláskorú ismerősét a válaszadó, hogy versenyeken (akár egyéni, akár csapatversenyen) részt vegyen. Mindkét kérdésre igennel vagy nemmel lehetett válaszolni. Az összehasonlítást mind a demográfiailag illesztett 2 x 200 fős mintában, mind pedig az összes, legalább 18 éven felüli válaszadót magában foglaló „nagykorú” (de nem illesztett) mintában elvégeztük.

Az első szembeötlő eredmény az volt, hogy mindkét csoportból milyen sokan biztatnák iskoláskorú ismerősüket a versenyeken való részvételre: 90% fölötti volt az igenek aránya! Konkrétabban: a választ adó eredményes versenyzők 97%-a biztatna egyéni versenyzésre, a nem eredményes versenyzőknek pedig „csupán” 90%-a. Eredményeink szerint tehát a közbeszédben olykor leszólt, rossznak tartott versenyeket (lásd pl. az egyes iskolákra ragasztott „versenyistálló” címkét) válaszadóink mégsem tarthatják annyira rossz dolognak, ha még a nem eredményeseknek is 90%-a biztatná iskoláskorú ismerősét, hogy vegyen részt rajtuk.

A csapatversenyekre biztatásnál már nincs szignifikáns különbség a két minta között, az igenek aránya pedig ugyanilyen magas: az eredményes versenyzők 96%-a, a nem eredményeseknek pedig 93%-a biztatná iskoláskorú ismerősét, hogy vegyen részt csapatversenyeken.

Hogyan alakult a versenyeken részt vettek pályája?

A pályakövetéssel kapcsolatban az eredményes és a nem eredményes versenyzők nyolc kérdést kaptak: jelent-e már meg könyvük, fejezetük, tanulmányuk magyarul vagy idegen nyelven; volt-e koncertjük, kiállításuk itthon vagy külföldön; szoktak-e szakmai előadást tartani vagy oktatni itthon vagy külföldön; van-e bejegyzett szabadalmuk vagy mintaoltalmuk, valamint alapítottak-e céget egy ötletük megvalósítására.

Mivel a végső, 400 fős mintába bekerült megkérdezettek többsége 18 év alatti volt, ugyanakkor a kérdőívet sokkal több versenyeken részt vevő fiatal kitöl-

tötte, és az illesztett mintából kimaradók közt sok volt a nagykorú, a pályakövetésre vonatkozó kérdéseket megvizsgáltuk a teljes minta összes, legalább 18 éves válaszadóján is. Ez összesen 298 válaszadót jelentett, 230 eredményest és mindössze 68 nem eredményest. Az eredményes versenyzők között 51% volt a nők aránya, a nem eredményesek között 60%. Ennek a csoportnak az átlagéletkora 23 év volt.

Mind a versenyeken eredményes, mind a versenyeken nem eredményes válaszadók publikálnak magyarul és idegen nyelven, tartanak előadásokat magyarul és idegen nyelven, mindkét csoportban vannak olyanok, akiknek volt már hazai és külföldi koncertjük, szerepeltek hazai és külföldi kiállításon, mindkét csoportban három-három személynek van szabadalma, és az eredményesek közül öten, a nem eredményesek közül négyen alapítottak saját céget. Tekintve a csoport átlagéletkorát ezek komoly teljesítménynek tekinthetők. Ugyanakkor a versenyeken kiemelkedő eredményeket elérők szignifikánsan több magyar nyelvű publikációval ($p < ,37$) rendelkeznek, és szignifikánsan több magyar ($p < ,13$) és idegen nyelvű ($p < ,49$) előadást és oktatást tartottak.

A versenyzőkre jellemző versengési attitűdök, személyiség- és motivációs tulajdonságok

A kutatás ezen részében számos kérdőívet kellett a résztvevőknek kitölteni. Ezek között szerepelt a Versengési Attitűd kérdőív (OROSZ, FÜLÖP, RÓZSA, 2015) (15 tétel), a Győzelemmel és Vesztéssel Való Megküzdés kérdőív (FÜLÖP ÉS BERKICS, 2007) (93 tétel), a Mentális Erő kérdőív (SMTQ) (SHEARD, 2012) (14 tétel), a Connor–Davidson Reziliencia kérdőív (CD-RISK-10) a Pozitivitás Kérdőív (POS) (CAPRARA ÉS MTSAI, 2012) (8 tétel), a Kontingens Önértékelés kérdőív (JOHNSON, BLOM, 2007) (26 tétel), a Módosított Csaknem Tökéletes skála (Almost Perfect Scale-Revised, APS-R) magas elvárások és diszkrepancia alskálája (SLANEY, RICE, MOBLEY, TRIPPI, ASHBY, 2001) (19 tétel). Mindezek mellett rákérdeztünk a Perfeccionizmus észlelt mértékére (1 tétel), majd ezután következett a Perfeccionizmus Következményei kérdőív (KIM, 2010, STOEBER, HOYLE, LAST, 2013) (12 tétel), az Aspirációs Index (rövidített változat) (MARTOS, SZABÓ, RÓZSA, 2006; V. KOMLÓSI, RÓZSA, BÉRDI, MÓRICZ, HORVÁTH, 2006) (2 x 14 tétel) és a Teljesítménymotiváció skála (HELMREICH, 1978) (23 tétel).

A versengési attitűd

A versengéssel kapcsolatos attitűdök multidimenzionális mérésére kidolgozott mérőeszköz, a Versengés Attitűd kérdőív (OROSZ, FÜLÖP, RÓZSA, még nem pub-

likált, 2015) 15 tételből áll, melyeket hatfokú Likert-skálán értékelnek a résztvevők, aszerint, hogy mennyire tartják önmagukra jellemzőnek az adott állítást. A kérdőív tételei 5 faktorba sorolódnak, mely faktorok a versengéshez fűződő eltérő viszonyulásokat ragadnak meg. Ezek a következők: hiperversengő, önfejlesztő versengő, szorongó-versengéskerülő, vesztéstől féltő – versengéskerülő, közömbös – nem versengő. A kérdőív azt méri, hogy hogyan viszonyul a megkérdezett a versengéshez: alapvetően közelítően vagy távolítóan, azaz kedveli (önfejlesztés céljából/vagy én-kiemelés miatt), vagy kerüli/de legalábbis nem keresi; ha kerüli, akkor miért (mert a versengés erős stresszt és szorongást kelt benne/ mert fél attól, hogy veszíteni fog/ vagy egyszerűen csak nem érdekli).

A 2 x 200 fős minta összehasonlítása alapján az eredményes versenyzőkre szignifikánsan jellemzőbbnek bizonyult az Önfejlesztő versengő mintázat ($5,11 > 4,60$ (SD = ,88, ill. 1,07), $F(1) = 21,750$, $p = ,000$), a hiperversengésben viszont nem volt közöttük különbség. Mind az önfejlesztő (a versengés hozzájárul ahhoz, hogy a lehető legtöbbet hozzák ki magukból), mind a hiperversengés (mindenáron győzni) jellemzőbb volt a férfi versenyzőkre, mint a nőkre.

A Versengéskerülés mindhárom változata (a vesztéstől féltő versengéskerülés, a szorongó versengéskerülés és a közömbös, nem versengő attitűd) viszont a nem eredményes versenyzőkre volt erősebben jellemző, mint az eredményes versenyzőkre (vesztéstől féltő: $1,68 < 2,01$ (SD = ,73, ill. ,94), $F(1) = 12,161$, $p = ,001$; szorongó: $2,15 < 2,51$ (SD = 1,05, ill. 1,04), $F(1) = 12,566$, $p = ,000$; közömbös: $2,48 < 3,04$ (SD = 1,04, ill. 1,22), $F(1) = 19,770$, $p = ,000$). Valamint mindhárom irányultság jellemzőbb volt a részt vevő serdülő és fiatal felnőtt korú nőkre, mint a férfiakra (vesztéstől féltő: $1,94 > 1,69$ (SD = ,93, ill. ,68), $F(1) = 7,634$, $p = ,006$; szorongó: $2,50 > 2,05$ (SD = 1,14, ill. ,85), $F(1) = 15,852$, $p = ,000$; amotivált: $2,95 > 2,44$ (SD = 1,19, ill. 1,06), $F(1) = 17,651$, $p = ,000$).

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy az eredményes versenyzőkre pozitívabb és valószínűleg a versenyzés során jobban hasznosítható versengési attitűd jellemző. Őket kevésbé hagyja hidegen a versengés, pozitívabban viszonyulnak hozzá és inkább hangsúlyozzák annak fejlesztő hatását. A versengés kevesebb szorongással jár számukra, és kevésbé félnek a vesztéstől. Fontos azonban megemlíteni, hogy az eredmények alapján úgy tűnik, hogy mind az eredményes, mind a nem eredményes fiatal nők ebből a szempontból hátrányba kerülnek a férfiakhoz képest.

A győzelemmel és vesztéssel való megküzdés

A győzelemmel és vesztéssel való sikeres, konstruktív megküzdés (kognitív, érzelmi és viselkedéses szinten egyaránt) elengedhetetlen ahhoz, hogy egy versenyző hosszú távon képes legyen teljesíteni, kezelni a győzelemmel és vesztéssel járó helyzeteket, következményeket. FÜLÖP ÉS BERKICS (2007) 91 tétéles, több kér-

déscsoportból álló Győzelemmel és Veszéssel Való Megküzdés kérdőíve a győzelem során fellépő érzelmekre (33 tétel), a társas környezet reakciójára (4 tétel), a győzelem személyes fontosságára (1 tétel), a győzelmet követő hatásokra/viselkedésekre (5 tétel), illetve a vesztes során átélt érzelmekre, állapotokra (39 tétel) és a veszteséget követő hatásokra/viselkedésekre kérdezett rá (11 tétel). A válaszadók ötfokú Likert-skálán jelölhették meg, hogy mennyire jellemző rájuk az adott állítás. A válaszok alapján feltáró faktoranalízist végeztünk, hogy feltárjuk a győzelemmel és veszéssel való megküzdés érzelmi és viselkedéses reakciótípusait.

A győzelemmel kapcsolatban három különböző *érmireakció-mintázatot* azonosítottunk. Közülük az eredményes versenyzőket inkább jellemzi a győzelemmel kapcsolatos *Öröm és Energikusság*, mint a nem eredményes versenyzőket ($,15 > -,15$ (SD = ,92, ill. 1,06), $F(1) = 8,036$, $p = ,005$). A másik két érzelmi reakciótípus, a győzelemmel kapcsolatos *Nárcisztikus Énfelnagyítás* („én vagyok a legjobb”) és a győzelemmel kapcsolatos *Társas Zavar* (a győzelem zavarba ejtő érzélem, amelyet a társas környezet negatív reakciójától való félelem kísér) esetében nem volt különbség a két csoport között.

A férfi és női válaszadók között a győzelemre adott érzelmi mintázatokban is volt különbség. A nőkre inkább volt jellemző az Öröm és Energikusság ($,10 > -,17$ (SD = 1,00, ill. ,98), $F(1) = 7,617$, $p = ,006$), valamint a Társas Zavar ($,09 > -,16$ (SD = 1,01, ill. ,96), $F(1) = 6,017$, $p = ,015$), férfiakra viszont a Nárcisztikus Énfelnagyítás ($,39 > ,23$ (SD = ,99, ill. ,93), $F(1) = 40,329$, $p = ,000$).

A győzelemmel kapcsolatos *viselkedéses reakciók* esetében két faktort azonosítottunk, a *Győzelem utáni energikus folytatást* és az *Elismerést* (a társas környezet részéről). Az eredményes versenyzőket inkább jellemezte az újabb kihívások keresése, a Győzelem utáni energikus folytatás ($,20 > -,20$ (SD = 1,01, ill. 1,25), $F(1) = 9,049$, $p = ,003$).

A vesztesre adott *érzelmi* reakcióknak három nagyobb csoportját azonosítottuk: az *Önleértékelést*, az *Agressziót a győztesrel szemben*, illetve a *Csalódottságot és szomorúságot*. A három reakció közül csak a veszéssel kapcsolatos Csalódottság és szomorúság tekintetében volt különbség az eredményes és a nem eredményes versenyzők között. A sikeresen versenyzőket inkább jellemzi ez a reakció ($,25 > -,25$ (SD = 1,08, ill. 1,06), $F(1) = 18,235$, $p = ,000$).

A nők és a férfiak között itt is találtunk különbséget. A nőkre inkább jellemző volt, hogy a vesztes hatására önmagukat leértékeli, rosszabbnak, kevesebbnek érzik magukat ($,11 > -,19$ (SD = 1,10, ill. ,86), $F(1) = 8,642$, $p = ,003$), a férfiakra pedig az agresszió a győztesrel szemben ($,14 > -,08$ (SD = 1,12, ill. 1,06), $F(1) = 4,435$, $p = ,036$).

A *vesztés viselkedéses következményei* között is 3 fő reakciótípust különítettünk el a kérdőív alapján: a vesztes utáni *Kitartást*, az *Önbizalomvesztést* és a *Veszéssel való pozitív megküzdést*, mely többek között a vesztes elfogadását

és a továbbfejlődést jelenti. A vizsgált válaszok alapján a vesztes utáni kitartás az eredményes versenyzőket jellemzi inkább ($,15 > -,15$ (SD = 1,02, ill. 1,26), $F(1) = 5,498$, $p = ,020$), ahogy a pozitív megküzdés is ($,19 > -,19$ (SD = 1,06, ill. 1,19), $F(1) = 9,246$, $p = ,003$). Némiképp a várakozásainknak ellentmondó eredményt kaptunk az önbizalomvesztéssel kapcsolatban, mely ugyancsak az eredményes versenyzőkre jellemzőbb az eredmények szerint ($,12 > -,12$ (SD = 1,09, ill. 1,08), $F(1) = 4,925$, $p = ,027$).

A két nem közül inkább a nők veszítik el az önbizalmukat vesztes esetén ($,11 > -,19$ (SD = 1,12, ill. 1,02), $F(1) = 7,746$, $p = ,006$).

Mentális erő

Az eredetileg sportolók vizsgálatára kifejlesztett Mentális Erő kérdőívnek (SHEARD, 2012; 14 tétel) három alskáláját különíthetjük el: a magabiztosságot (a versenyző mennyire bízik saját képességeiben és tudásában és abban, hogy képes nyomás alatt teljesíteni), a konzisztenciát (a versenyző kitartása, elhivatottsága, elkötelezettsége a kitűzött céljai iránt, és az, hogy nem hajlamos a feladásra) és a kontrollt (a versenyző mennyire érzi úgy, hogy képes kontrollja alatt tartani az őt ért hatásokat).

Az eredményes versenyzőkre mind a magabiztosság ($2,72 > 2,55$ (SD = ,54, ill. ,58), $F(1) = 5,246$, $p = ,023$), mind a konzisztencia ($3,32 > 3,16$ (SD = ,53, ill. ,54), $F(1) = 4,510$, $p = ,035$) szignifikánsan jellemzőbb volt. A *Kontroll* alskála esetén várakozásainkkal ellentétben az eredményes és nem eredményes versenyzők között nem volt szignifikáns különbség.

Itt is voltak nemi különbségek. A férfiakra inkább volt jellemző a magabiztosság ($2,81 > ,256$ (SD = ,58, ill. ,54), $F(1) = 11,346$, $p = ,001$) és a kontroll ($2,97 > 2,75$ (SD = ,59, ill. ,68), $F(1) = 7,536$, $p = ,006$).

Reziliencia

A kutatás során a reziliencia mérésére a módosított Connor–Davidson Rezi-liencia kérdőívet (CD-RISK-10) (CAMPBELL-SILLS, STEIN, 2007) használtuk, amely egy 10 tételes, egydimenziós, kompakt mérőeszköz. A kérdőív tételeit a kitöltők ötfokú Likert-skálán értékelték aszerint, hogy mennyire tartják önmagukra igaznak az adott állításokat. A reziliencia fogalma a pszichológiai ellenálló képességhez hasonlatos. Megmutatja, hogy egy versenyző mennyire képes a környezeti kihívásokhoz adaptálódni, a stresszel megküzdni, a kudarcokkal megbirkózni, mennyire tud az ilyen helyzetekből épen kikerülni, esetleg előnyt is kovácsolni belőlük. A reziliencia szempontjából nem találtunk különbséget a két csoport között, mind az eredményes, mind a nem eredményes versenyzők azonos értékeket értek el, mindkét csoport inkább rezilienciáról és a megküzdés képességéről tett tanúbizonyyságot.

Pozitivitás

A 8 itemes, egyfaktoros Pozitivitás kérdőív (POS, CAPRARA, ALESSANDRI, EISENBERG, KUPFER, STECA, CAPRARA, YAMAGUCHI, FUKUZAWA ÉS ABELA, 2012) a pozitív irányultságot méri, amely az önértékelés, az étellel való elégedettség és az optimizmus mögött álló közös háttérfaktor. A kérdőív a személy önmagába, a jövőbe, illetve másokba vetett bizalmára, és az étellel való általános elégedettségre kérdez rá. A válaszadóknak ötfokú Likert-skálán kell jelölniük, hogy mennyire értenek egyet a felsorolt állításokkal. A pozitivitás jellemzőbb volt az eredményes versenyzőkre ($3,72 > 3,52$ ($SD = ,63$, ill. $,68$), $F(1) = 4,978$, $p = ,026$), azaz őket valószínűleg magasabb általános önértékelés, étellel való elégedettség és optimizmus jellemzi.

Kontingens önértékelés

JOHNSON ÉS BLOM (2007) kérdőívét alkalmaztuk, amikor megvizsgáltuk, hogy a versenyző önértékelése mennyiben függvénye a teljesítményének, illetve a társas elfogadásnak. A kontingens önértékelésnek két forrását vizsgáltuk ezért: a kompetenciaalapút, amely az önértékelésnek az elért eredményekkel kapcsolatos részét érinti, valamint a kapcsolatfüggőt, amely az önértékelés szociális aspektusával kapcsolatos. Utóbbi három különálló faktorból állt össze: a visszautasítás iránti érzékenységből, a szeretetigényből, valamint abból, hogy mennyire rendelni alá magát a versenyző az elfogadás érdekében.

Az eredményes versenyzőket marginálisan jobban jellemezte, hogy az aktuális önértékelésük a teljesítményük függvényében változik ($2,42 > 2,25$ ($SD = ,52$, ill. $,67$), $F(1) = 3,224$, $p = ,074$), és az elfogadás iránti igény is, azaz hogy akkor vagyunk értékesek, ha a környezetünk elfogad minket ($,11 > -,12$ ($SD = ,83$, ill. $1,16$), $F(1) = 3,546$, $p = ,061$).

Itt is mutatkozott nemi különbség. A nőkre inkább jellemző volt, hogy érzékenyen reagálnak az elutasítás jeleire, illetve hogy akár önmagukat alá is vessék másoknak az elfogadás érdekében ($,08 > -,16$ ($SD = 1,01$, ill. $,98$), $F(1) = 3,863$, $p = ,050$).

Teljesítménymotiváció és Aspiráció

A teljesítménymotivációt a SPENCE ÉS HELMREICH (1983) által kifejlesztett skála kibővített változatával mértük. A méréseink során három alskálát különítettünk el: a *Fejlődés és teljesítményt* (az illetőt motiválja, hogy felülmúlhatja a korábbi teljesítményét, vagy adott területen fejlődhet), a *Versengést* (a teljesítmény másokkal való összevetésének és a győzelemnek a szükséglete) és a *Megküzdést a kihívásokkal* (a személy kifejezetten kedveli a kihívást jelentő, nehéz és kemény munkát igénylő feladatokat, és ezeknek a megoldásában elkötelezetten részt is vesz).

A sikeres versenyzőkre mind a Fejlődés és teljesítményszükséglet ($,20 > -,20$ (SD = ,92, ill. 1,19), $F(1) = 9,328$, $p = ,002$), mind a Megküzdés a kihívásokkal ($,22 > -,24$ (SD = 1,10, ill. 1,13), $F(1) = 8,152$, $p = ,005$) szignifikánsan jellemzőbbnek bizonyult, míg a Versengés mint motivációforrás marginálisan volt jellemzőbb rájuk ($,18 > -,21$ (SD = 1,03, ill. 1,13), $F(1) = 3,836$, $p = ,051$).

A teljesítménymotiváció terén is találtunk nemi különbségeket. A Fejlődés és teljesítményszükséglet inkább a nőkre volt jellemző ($,13 > -,23$ (SD = ,95, ill. 1,24), $F(1) = 8,677$, $p = ,004$), a Versengés viszont a férfiakra ($,38 > -,20$ (SD = ,96, ill. 1,11), $F(1) = 18,381$, $p = ,000$).

A két független változó közötti interakció marginálisan szignifikáns volt ($F(1) = 3,380$, $p = ,067$). Ez alapján a férfiaknál úgy tűnik, hogy gyakorlatilag mindegy, hogy eredményes (39) vagy nem eredményes (37) versenyzőről van szó, mindenképpen jobban motiválja őket a győzelem és a teljesítmény másokkal való összevetése, mint a nőket. A sikeresség a nők esetében azonban számít. Az eredményesebb nőkre inkább jellemző ez az orientáció (,06), mint a nem eredményesekre (-,45).

Az *Aspirációs index* (KASSER ÉS RYAN, 1996 alapján MARTOS ÉS MTSAI, 2006) azt mérte, hogy mennyire fontos a siker, illetve a vágyak megvalósulása a megkérdezett számára. Kétféle sikerességről beszélhetünk. Egyrészt az extrinzik (külső) sikerességről, mely a hírnévben, anyagi javakban, elismertségben, díjakban mutatkozik meg, valamint az intrinzik (belső) sikerességről, mely inkább az önmagunkkal való harmónia, a társas elfogadás. A sikeres versenyzők számára a külső célok úgy tűnik, kevésbé fontosak ($-,10 < ,11$ (SD = ,96, ill. 1,04), $F(1) = 4,195$, $p = ,041$), a belső, intrinzik célok ugyanakkor szignifikánsan fontosabbak, mint a nem sikeres versenyzőknek ($,12 > -,13$ (SD = ,85, ill. 1,13), $F(1) = 8,613$, $p = ,004$).

Itt is találtunk nemi különbséget, a nők számára szignifikánsan fontosabbak voltak a belső célok ($,14 > -,27$ (SD = ,89, ill. 1,14), $F(1) = 13,637$, $p = ,000$).

Perfekcionizmus

A perfekcionizmus mérésére az ún. „Almost Perfect Scale”, avagy a „Majdnem Tökéletes Skála” (módosított változat, SLANEY ÉS MTSAI, 2001) két alskáláját használtuk, melyek azt mérik, hogy mennyire magasak a megkérdezett önmagával szemben támasztott elvárásai, valamint mennyire érzi úgy, hogy nem képes megfelelni ezeknek az elvárásoknak (diszkrepancia).

A tökéletességre való törekvésnek két egymással ellentétes formája ismeretes: az adaptív perfekcionizmus, amely esetén a versenyző a korlátait ismerve, hibáit elfogadva vágyik a tökéletes eredmény elérésére, valamint a neurotikus perfekcionizmus, amely esetén a versenyző nem látja be képességeinek korlátait,

ennek következtében a teljesítményével soha sem lesz elégedett. Ezt a kétféle attitűdöt a Perfekcionizmus Következményei skálával (KIM, 2010) mértük.

A sikeres versenyzők alapvetően perfekcionistaabbnak tartják magukat mint a nem sikeres versenyzők ($4,91 > 4,21$ (SD = 1,15, ill. 1,21), $F(1) = 21,496$, $p = ,000$), és jellemzőbbek rájuk az önmagukkal szemben támasztott magas elvárások is ($4,18 > 3,76$ (SD = ,67, ill. ,78), $F(1) = 19,005$, $p = ,000$). Az elvárásoknak való észlelt meg nem felelés (diszkrepancia) szempontjából ugyanakkor nincs különbség a csoportok között.

A perfekcionizmus pozitív következményeit az eredményes versenyzők inkább kiemelik ($4,31 > 4,13$ (SD = ,54, ill. ,60), $F(1) = 5,368$, $p = ,021$), míg a negatív következményeit *kevésbé* látják ($1,78 < 2,02$ (SD = ,65, ill. ,82), $F(1) = 6,735$, $p = ,010$), mint nem eredményes társaik.

Eredmények összefoglalása

A vizsgálat mélyinterjú és kérdőíves része egyaránt megerősítette, hogy a versenyekben való részvételt a válaszadók döntő többsége szerette és szereti, és jó érzéssel tekint vissza életének versenyzéssel teli szakaszára. A megkérdezettek döntő többsége saját akaratából jelentkezett annakidején a versenyekre, nem kényszerből. Az egyéni választást inkább csak megerősítette, hogy a tanárok és a szülők is szorgalmazták azt. Az interjú vizsgálatban résztvevők szerint a verseny élvezetes, örömet okoz, egyfajta szórakozás és játék is. Az eredmények nem látszanak tehát alátámasztani a tehetséges diákok kényszerű, akaratuk ellenére történő és túlzó versenyeztetésével kapcsolatos laikus nézeteket.

Az interjú vizsgálat alapján a versenyeken részt vettek döntő többsége kifejezetten sikeresen halad a pályáján (magas presztízsű intézményben tanul, PhD-fokozatot szerzett, kiemelkedő ösztöndíjat nyert el, stb.), és azok is, akiket nem ebbe a kategóriába soroltunk, sikeresnek voltak mondhatók. A kérdőíves vizsgálatban részt vevő összes 18 éven felüli résztvevőt összehasonlítva (akiknél már komolyabban szóba jöhetnek szakmailag kiemelkedő teljesítmények), találtunk különbségeket. A versenyeken kiemelkedő eredményeket elérők nagyobb arányban publikáltak magyarul és nagyobb hányaduk oktat vagy tart szakmai előadásokat akár itthon, akár külföldön.

Mind a mélyinterjú, mind a kérdőíves vizsgálat egyértelműen azt mutatta, hogy a versenyeknek a versenyzők erős motiváló hatást tulajdonítanak. A versenyek a résztvevők szerint (függetlenül attól, hogy elérték-e kiemelkedő eredményt vagy sem) növelték a teljesítményüket, az önértékelésüket, a képességeikbe vetett hitet, megerősítették az érdeklődésüket az adott terület iránt és új

lehetőségeket nyitottak meg számukra. A versenyekből tanulni tudtak, és azok hozzájárultak a fejlődésükhöz. A kiemelkedő eredményeket elért versenyzők mindezen hatásokat erősebbnek érezték, és arról is beszámoltak, hogy a versenyek növelték mind tanáraik, mind szüleik megbecsülését, és erősítették az adott pálya iránti elköteleződésüket.

Az interjúk során azt az eredményt találtuk, hogy a résztvevők döntő többsége szerint a versenyzés nagyban hozzájárult (pozitív irányban) a későbbi szakmai sikerességükhöz. A válaszadók nagyszámú olyan pozitív hatást említettek meg, melyeknek komoly hasznát vették később a munkájukban, és amelyek segítették őket az előbbre jutásban. Például: önismeret, az időmenedzsment, a stresszkezelési készségek elsajátítása és fejlesztése, a versengési rutin megszerzése, valamint a győzelem és a veszteség kezelése, amelyekre később, az egyetemi és munkahelyi környezetben is igen nagy szükség lehet. A versenyek ily módon felkészítették a résztvevőket a későbbi teljesítményhelyzetekre. Ezen felül gyakori válasz volt az is, hogy a versenyek nagy segítséget nyújtottak a pályaválasztásban is. Megismerkedhettek jövőbeni szakmájuk kiemelkedő tagjaival, volt alkalmuk a hasonló érdeklődésűekkel való eszmecsere, valamint a tárgyi tudásuk elmélyítésével tüzetesen fel tudták térképezni az adott területet, így nagyobb rálátással tudtak dönteni arról, hogy merre orientálódjanak.

A versenyek szerepének általános pozitív megítélését mutatja az is, hogy mind az interjúalanyok, mind a kérdőíves vizsgálat válaszadói, függetlenül attól, hogy érték-e el kiemelkedő sikert vagy sem, a versenyeken, a versenyt és a versenyzést ajánlanák másoknak is. Az interjúalanyok azonban felhívták a figyelmet arra is, hogy a versenyzést nem lehet meggondolatlanul, válogatás nélkül alkalmazni, fontos, hogy az találkozzon az illető érdeklődésével, illetve megfeleljen a személyiségének is.

Számos olyan attitűdöt és személyiségtulajdonságot vizsgáltunk, amelyekről úgy véltük, hogy szerepet játszhatnak vagy együtt járhatnak a tehetséges versenyzők eredményességével. Az eredményeket összegezve azt mondhatjuk, hogy az eredményes versenyzők versengőbbnek tartják magukat. Jellemzőbb rájuk az önfejlesztő versengés, de nem jellemzőbb a hiperversengés, ugyanakkor kevésbé jellemző rájuk a versengés elkerülése, a versengéssel kapcsolatos szorongás, veszteségtől való félelem és közöny. Ők jobban örülnek a győzelemnek és az nagyobb és újabb kihívásokra ösztönzi őket, valamint veszteséskor inkább jellemző rájuk a csalódottság és szomorúság és a nagyobb önbizalomvesztés. Ugyanakkor a továbbiakban kitartóbbak és jellemzőbb rájuk a talpra állás, nemfeladás és a vereséggel való pozitív megküzdés. Összességében a győzelemmel és veszteséssel való megküzdés szempontjából az eredményes versenyzők inkább jellemezhetőek a *kiegyensúlyozott-megküzdő mintázattal* (FÜLÖP, 2013), mint nem eredményes társaik.

Az eredményes versenyzőkről elmondható mindemellett, hogy *mentális erő* tekintetében több magabiztosság és állhatatosság jellemző rájuk, mint a nem eredményes versenyzőkre, továbbá *pozitívabb életszemlélet* jellemzi őket, *rezilienciában* viszont nem állnak nem eredményes társaik fölött. *Perfekcionistábbak*, mint a nem eredményesek, de pozitív módon, ugyanis a magas elvárások jellemzőbbek rájuk, az elégedetlenség (diszkrepancia) viszont nem, és a perfekcionizmusnak ők inkább a pozitív következményeit hangsúlyozzák, míg a nem eredményes versenyzők inkább a negatívakat. *Aspirációikban* a belső célok a fontosabbak. *Teljesítménymotiváció* tekintetében mindhárom aspektusban magasabb a pontszámuk, mint a sikertelen versenyzőké, emellett *kontingensebb az önértékelésük is*, azaz jobban függ attól, hogy sikeresek-e valamiben, illetve hogy elfogadják-e őket mások – ez a kontingens önértékelés pozitív (motiváló) szerepére utal.

Mind a sikeres, mind a nem sikeres versenyzők alapvetően kiegyensúlyozott versengési és egyéb motivációs jellemzőkkel bírtak, közöttük ezen belül volt különbség az eredményesen versenyzők előnyére lényegében minden mért dimenzióban. A vizsgálatoknak ez a nagyon erős egy irányba mutatója azt erősíti, hogy nem elszigetelt jelenségekről van szó, hanem egy olyan komplex személyiségstruktúráról, amely vagy előzménye, vagy következménye, vagy mindkettő a kiemelkedő vagy nem kiemelkedő eredményeknek közel azonos képességekkel bíró személyek (minden résztvevőt tehetségesként jelöltek meg a jelenlegi vagy volt tanárok) esetében.

Összehasonlításokat nemcsak az eredményesség tekintetében tettünk, hanem a nemi különbségekre is kíváncsiak voltunk. A férfiak inkább mutattak olyan személyiségtulajdonságokat, amelyek segítségükre lehetnek általában a versenyzésben, és ezen belül az eredményes versenyzésben. A férfiak először is versengőbbnek vallották magukat, és mindkét versengési attitűdben, az önfejlesztőben és a hiperversengőben is magasabb értékeket értek el, mint a lányok. Ezzel szemben a lányok a fiúkhöz viszonyítva inkább kerülnek a versengést, vagy mert közömbösebbek iránta, vagy mert tartanak a verseny rossz kimenetelétől (vesztéstől félt), vagy pedig mert eleve kellemetlenül érzik magukat versenyhelyzetekben (szorongó). A győzelemmel és a vesztséssel való megküzdési stratégia is erősen eltérő a két nem esetén. A győzelem során fellépő érzelmi reakciók közül a narcisztikus önfelnagyítás sokkal inkább jellemző a fiúkra, mint a lányokra, míg a lányoknál jellemzőbb érzelmi reakció az öröm és aktiváció, és a társas zavar is, mely utóbbi a fiúknál sokkal kevésbé jelenik meg.

Vereség elszenvedésekor a fiúk sokkal gyakrabban kezelik a helyzetet úgy, hogy agresszióval fordulnak a győztes felé. Ezzel szemben a lányok ilyen esetben leértékelik önmagukat, szomorúságot és csalódottságot éreznek, és elveszítik az önbizalmukat. A fiúk jobban bíznak a mentális erejükben, önnön képességeik-

ben és tudásukban, valamint inkább gondolják úgy, hogy kézben tudják tartani a környezeti tényezőket annak érdekében, hogy minél optimálisabb környezetet biztosítsanak céljaik eléréséhez. A lányok önértékelése sokkal inkább érzékeny a pillanatnyi szociális visszacsatolásra, mint a fiúké. A lányokat erősebb elfogadási igény jellemzi. A lányokat erősebb fejlődés- és teljesítménymotiváció, a fiúkat erősebb győzelemigény jellemzi. A lányok számára a belső célok (önelfogadás, emberi kapcsolatokat) fontosabbak, mint a fiúknak. A fiúk viszont szignifikánsan jobban észlelik a tökéletességre való törekvés negatív következményeit, mint a lányok.

Összességében nézve igen eltérő globális képet kaptunk a fiúk és a lányok versengési karakterével kapcsolatban. Másért szállnak versenybe, más fontos a számukra a versengés során, egész másként érinti őket a győzelem és a vereség, így ezek alapján elmondhatjuk, hogy a versenyek hatásának a vizsgálatok nagyon is lényeges szempont a résztvevők neme. A kutatás által feltárt összefüggések ismerete segítségére lehet a versenyzőknek és az őket felkészítőeknek is abban, hogy a férfi és a női versenyzők felkészítése során ezeket a pszichés tényezőket is célszerű tekintetbe venni.

Jelen írás elkészítése idején Fülöp Márta az „Öregedés a versengő társadalomban: a kockázatvállalást kísérő pszichofiziológiai folyamatok” című OTKA K 104332 pályázat támogatásában részesült. Az itt közölt tanulmány alapjául a Tehetséghidak Program (TÁMOP-3.4.5-12-2012-0001) finanszírozásában végzett kutatás szolgált.

Irodalom

- BLAND, L. C., SOWA, C. J. (1994): An overview of resilience in gifted children. *Roepers Review*, 17, 2. 77.
- BICJNELL, B., RILEY, T. (2012): The role of competitions in a mathematics programme. *New Zealand Journal of Gifted Education*, 17, 1. Retrieved from www.giftedchildren.org.nz/apex.
- CAMPBELL, J. R., FENG, A. X. (2010): *Comparing Adult Longitudinal Studies of Productivity for Gifted American from Different Eras (1954 and 2009)*. Online Submission.
- CAMPBELL, J. R., WAGNER, A., WALBERG, H. (2000): After school and summer programs, competitions and academic Olympics. In: HELLER, K., MONKS, F. STERNBERG, R. SUBOTNIK, R. (eds): *International handbook for research on giftedness and talent* (2nd edition). Pergamon, Oxford, 523–535.
- CAMPBELL, J. R., WALBERG, H. J. (2011): Olympiad Studies: Competitions Provide Alternatives to Developing Talents That Serve National Interests. *Roepers Review*, 33, 1. 8–17, doi:10.1080/02783193.2011.530202.

- CAMPBELL-SILLS, L., STEIN, M. B. (2007): Psychometric analysis and refinement of the Connor-davidson Resilience Scale (CD-RISC): Validation of a 10-item measure of resilience. *Journal of Traumatic Stress*, 20, 6. 1019–1028, doi:10.1002/jts.20271.
- CAPRARA, G. V., ALESSANDRI, G., EISENBERG, N., KUPFER, A., STECA, P., CAPRARA, M. G., ... ABELA, J. (2012): The positivity scale. *Psychological Assessment*, 24, 3. 701–712, doi:10.1037/a0026681.
- CHEN-YAO, K. (2011): The dilemma of competition encountered by musically gifted Asian male students: an exploration from the perspective of gifted education. *High Ability Studies*, 22, 1. 19–42, doi:10.1080/13598139.2011.576085.
- CONELLY STOCKTON, J. C. (2012): Mathematical Competitions in Hungary: Promoting a Tradition of Excellence and Creativity. *Montana Mathematics Enthusiast*, 9, 1/2. 37–58.
- DÁVID, I., FÜLÖP, M., PATAKY, N., RUDAS, J. (2014): *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest. Retrieved from <http://tehetseg.hu/konyv/stressz-megkuzdes-versenges-konfliktusok>.
- FÜLÖP M. (2013): *A versengés, a győzelem és a vesztes pszichológiája és kulturális különbségei*. Értekezés. MTA Doktori Tanács, Budapest.
- FÜLÖP M., BERKICS M. (2003): Az iskolai versengés percepciója amerikai, japán és magyar középiskolások között. In: *III. Országos Neveléstudományi Konferencia – kivonatkötet*. Budapest, 181.
- FÜLÖP M., BERKICS M. (2007): A győzelemmel és a veszttel való megküzdés mintázatai serdülőkorban. *Pszichológia*, 27, 3. 194–220.
- FÜLÖP, M., PRESSING, Zs. (2011): A tehetséges gyermekek és a versengés. *Fordulópont*, 51, 94–103.
- GAGNÉ, F. (2009): Building gifts into talents: detailed overview of th DMGT 2.0. In: MACFARLANE, B., STAMBAUGH, T. (EDS): *Leading change in gifted education*. Prufrock Press, Waco, TX, 61–80.
- GOLEMAN, D. (1995): *Emotional Intelligence*. Bantam Books.
- HELMREICH, R. L. (1978): *Work and Family Orientation Questionnaire: An Objective Instrument to Assess Components of Achievement Motivation and Attitudes Toward Family and Career*. Journal Supplement Abstract Service, American Psychological Association.
- HOWE, M. J. A. (2001): *Genius Explained*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, New York.
- JOHNSON, M., BLOM, V. (2007): Development and Validation of Two Measures of Contingent Self-Esteem. *Individual Differences Research*, 5, 4. 300–328.
- KARNES, F., RILEY, T. L. (1996): Competitions: Developing and Nurturing Talents. *Gifted Child Today Magazine*, 19, 2. 14–15, 49.

- KARNES, F., RILEY, T. L. (2005): *Competitions for Talented Kids: Win Scholarships, Big Prize Money, and Recognition*. Prufrock Press, Waco, Tex.
- KIM, K.-J., KEE, C. (2012): Gifted Students' Academic Performance in Medical School: A Study of Olympiad Winners. *Teaching, Learning in Medicine*, 24(2), 128–132. doi:10.1080/10401334.2012.664535
- MARTOS, T., SZABÓ, G., RÓZSA, S. (2006): Az Aspirációs Index rövidített változatának pszichometriai jellemzői hazai mintán. *Mentálhigiéné És Pszichoszomatika*, 7, 3. 171–191, doi:10.1556/Mental.7.2006.3.2.
- OKTV 2012/2013 – Összesített adatok. (2014, május). Retrieved from http://www.oktatas.hu/kozneveles/tanulmanyi_versenyek/oktv_kereteben/dijazottak_eredmenyek/2012_2013_osszesített_adatok.
- OZTURK, M. A., CHARLES, DEBELAK, C. (2008): Academic Competitions. *Gifted Child Today*, 31, 3. 47.
- PINCZÉS-PRESSING, ZS., FÜLÖP, M. (2013): Competition as a field of competence for talented youth: strategies of coping with winning and losing. In: *ISSBD Regional Workshop, Social Deveelopment and Interpersonal Dynamics in Childhood and Adolescence*. MTA KPI, Budapest, 57–58.
- SHEARD, M. (2012): *Mental Toughness: The Mindset Behind Sporting Achievement, Second Edition* (2 edition). Routledge Hove, East Sussex, New York.
- SLANEY, R. B., RICE, K. G., MOBLEY, M., TRIPPI, J., ASHBY, J. S. (2001): The Revised Almost Perfect Scale. *Measurement, Evaluation in Counseling, Development*, 34, 3. 130.
- STOEBER, J., HOYLE, A., LAST, F. (2013): The Consequences of Perfectionism Scale: Factorial Structure and Relationships With Perfectionism, Performance Perfectionism, Affect, and Depressive Symptoms. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 0748175613481981, doi:10.1177/0748175613481981.
- SZALAY, L. B., BRENT, J. E. (1967): The analysis of cultural meanings through free verbal associations. *Journal of Social Psychology*, 72, 161–187.
- SZALAY, L. B., DEESE, J. (1978): *Subjective meaning and culture: An assessment through world associations*. Lawrence Erlbaum Associations, Hillsdale, NJ.
- TERMAN, L. M. (1954): The discovery and encouragement of exceptional talent. *American Psychologist*, 9, 6. 221–230, doi:10.1037/h0060516.
- UDVARI, S. J. (2000): Competition and the Adjustment of Gifted Children: A Matter of Motivation. *Roeper Review*, 22, 4. 212.
- V. KOMLÓSI, A., RÓZSA, S., BÉRDI, M., MÓRICZ, É., HORVÁTH, D. (2006): Az aspirációs index hazai alkalmazásával szerzett tapasztalatok. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 61, 2. 237–250, doi:10.1556/MPSzle.61.2006.2.2